

179847

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU

X

TEBLİĞLERİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179847
Tas. No:	056.141 EYÜS

EYÜP BELEDİYESİ

444 30 00

Tel: (0212) 563 16 65 - 616 00 98

Fax: (0212) 616 00 78

http: www.eyup.bel.tr

EYÜP BELEDİYESİ

KÜLTÜR YAYINLARI

37

GENEL YÖNETİM
AHMET MALATYALI

YAYIN SORUMLUSU
İRFAN ÇALIŞAN

BASKI - CİLT - GRAFİK
TAVASLI MATBAACILIK

0212 451 31 32 (pbx)

BASILDIĞI YER
İSTANBUL

BASKI TARİHİ
KASIM 2006

ISBN
6087-03-X

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahibine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi arşivine aittir. Kitaptaki tüm yazıların ve görsel malzemelerin
yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne aittir.*

İDRİS KÖŞKÜNDE ÇOLAK HASAN TEKKESİ VE BÂLİ BABA SORUNU (PİYER LOTİ-EYÜP)

Ahmet Bilgin TURNALI

İstanbul-Eyüb'de, annesinin babası Zekâi Dede Efendi-zâde Hâfız Ahmed Efendi'nin(Ahmed İlhâmi Irsoy), Kurukavak Caddesi (şimdi Halit Paşa Caddesi) üzerinde 84 numaralı konak yavrusu ahşap evinde doğdu. Anılarla dolu bu eski evin atmosferinden,küçük yaşlarından itibaren etkilenerek ilk tarih ve eski eser koruma hobilerini edindi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olduktan sonra bir süre Sanayi Bakanlığı Müfettişliği yaptı. 1968-69 yıllarında Turizm Bakanlığınca açılan ülke çapında Profesyonel Tercüman Rehber kursuna da girerek, Sanat Tarihi konularında ders veren Prof.Dr.Semavi Eyice ile (8) ay bu kursta, daha sonra da İstanbul kentinin tarihi topoğrafyası üzerine aynı hocanın yönetiminde merhum Kemal Elker ve merhum Şinasi Akbatu gibi uzmanlarla birlikte yıllarca çalıştı. İ.T.Ü. Mimari Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü üyesi olarak, Prof. Dr. Doğan Kuban'ın izin belgesi sayesinde adı geçen mesai arkadaşlarıyla birlikte "İstanbul Tekkeleri" konusunda uzun seneler araştırma, inceleme ve arazi tetkiklerinde bulundu. Bütün bu konularla ilgili olarak, Vakıflar Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, T. Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, vb. günlük gazetelerde birçok makalesi yayınlanmıştır. Halen Ege Holding Anonim Şirketi'nin Genel Sekreteri olarak çalışmaktadır. Bizans Sanat Tarihçisi Esin Turnalı ile evli olup Şamil Turnalı adında bir oğlu vardır.

Konuya girmeden,sadece ve sadece,maziye intikal etmiş bir irfan zevkinin ,mümkün olduğunca bilimsel olarak incelenmesinden başka bir amacı olmayan tekke araştırmalarımızın nerede ve nasıl başladığı hakkında birkaç söz söylemek ihtiyacı duyuyoruz.

İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nün Eski Eserler Uzmanı ve Vakıf Müzeleri Şefi merhum Kemal Elker ile birlikte,değerli hocamız Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "İstanbul'da kiliseden çevrilen ,yerleri şüpheli bazı câmi ve mescidler" konusunda bize verdiği görev için , 1971-73 yılları zarfında hem yabancı ve hem de Osmanlı kaynakları aracılığı ile ayrıntılı bir çalışma yapmıştık. Bu çalışma sırasında ,zorunlu olarak şehrin Bizans ve Osmanlı dönemlerindeki tarihî topoğrafyası üzerinde de derinleşme ihtiyacı duyuldu. O zamana kadar hiç araştırılmamış Evkaf Listeleri, Mebânî-i Hayrîyye İdaresi belgeleri, Hayrat Sicil Kayıtları, eski Tapu ve Rukan-ı zeyd Defterleri,eski haritalar, v.b. ile birlikte biyografik ve bibliyografik Osmanlı kaynakları olabildiğince tarandı.

Yıllar ilerledikçe bu amatör ruhlu kadroya yeni isimler eklendi. 1976 yılına gelindiğinde, İstanbul'un eski eserleri ve özellikle Osmanlı Hamamları üzerinde çok değerli bir arşive sahip merhum Şinasi Akbatu (maalesef vefatı,hemen-hemen hazır olan Hamamlar kitabının basılmasını engellemiştir), Bizans Sanat Tarihçisi Esin Yücel (Türnalı) ve İzmir Rehberler Odası (İZRO) eski başkanı Dünder Ozar'ın katılımıyla ekibimiz beş kişiye yükselmişti.

Bu sıralarda ortaya atılan bir fikir,birdenbire ekibe yeni bir ivme kazandırdı: Münderis olmuş (tamamen ortadan kalkmış) , şekli tamamen değişmiş,medrese görünümünde olmak-

la beraber bir zamanlar dershanemescidlerinde tarikat faaliyetini sürdürmüş eski tekkeler hakkında ,yer tesbiti dahil olmak üzere mümkün olduğunca kadar bilgi toplamak. Bu sırada da ömür çizgilerini tamamlamak üzere bulunan son şeyhlere ve o tekkelerle ilgisi olan yaşlı kimselere başvurmak.

2 Ağustos 1976 tarihinde ,üyesi bulunduğumuz İstanbul Teknik Üniversitesi – Mimarlık Fakültesi – Mimarî Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Başkanlığından aşağıdaki talepte bulunduk.

2 Ağustos 1976

*İstanbul İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
Mimarî Tarihi ve Restorasyon
Enstitüsü Başkanlığına
Taksim/Şehir*

1925 yılında yasa gereği kapatılarak eski kültür ve irfan zevkimizin anılarına karışan İstanbul Tekkeleri, Vakıflar ve özel kişilerin elinde kalmaları durumu değiştirmeksizin, kısa sayılabilecek bir süre içinde harap olmuş veya ortadan kalkmışlardır.

Bugün,son şeyhlerin ancak birkaçı hayatta olup,onları tanıyan ve hattâ tekkelerin yerini bilen insanlar da yavaş-yavaş gözlerini kapamaktadırlar. Diyebiliriz ki,tarihî topoğrafya çalışması noktasından, hemen-hemen "imkânsız" ın sınırına erişmiş durumdayız.

Şimdiye kadar yayınlanmamış ve gözden kaçmış birkaç risale,esâmî listeleri, defterler, yaşayanların ifadeleri ve birçok haritalar yardımı ile, bir süredir Enstitümüz üyelerinden Sayın Şinasi Akbatu ile yürütülen bir çalışmada, sur içi ve dışı İstanbul,Bilâd-ı Selâse ve Boğaz Tekkelerinin envanteri ve ortadan kalkmışlar hakkında da tarihî topoğrafya tesbitleri amaçlanmıştır.

Bu nedenle; resmî ve özel kütüpha-

neler,camiler,mescidler,arşivler, Vakıflar İdaresi ve diğer ilgili kuruluşlarla, bazen mütevellî,malîk veya kiracılarından izin alınarak girmek zorunda olduğumuz özel mülklere, kapıda ve çalışma sırasında gösterilmek üzere resimli bir araştırma belgesi verilmesini saygı ile dilerim.

A. Bilgin TURNALI
Enstitü Üyesi

İsteğimizi olumlu karşılayan Enstitü, biri kıymetli hocamız Başkan Prof. Dr. Doğan Kuban, diğeri Enstitü Genel

Resim1: Prof. Dr. Doğan Kuban'ın verdiği Araştırma Belgesi (MTRE),

Sekreteri Kâni Kuzucular imzaları ile iki araştırma belgesi çıkarmak nezaketinde bulundu. (Resim: 1-2) Çalışmalarımız henüz bir kitap formuna ulaşmadan iki

değerli üyemizi (Kemal Elker ve Şinasi Akbatu) kaybettik. Başka bir arkadaşımız İzmir'e yerleşti. Bununla beraber, vardığımız bir kısım sonuçları, Vakıflar Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Tercüman İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni ve çeşitli günlük gazetelerde yayımlamak fırsatını bulduk. Eyüp Belediyesi'nin övgüye lâyık çalışmaları ile gerçekleşen yıllık Eyüp Sempozyumları kitaplarında ise (9 ve 10) bu ikinci tebliğimiz olmaktadır.

Ciddi ve kapsamlı araştırmaların ürünü olan birçok bilimsel kitap ve makalelerde bu çalışmalarımıza atıflar yapılması, gayretlerimizin boşa gitmediğini bize göstererek şevk ve heyecanımızı arttırmaktadır. Atıf yapmayanların çoğu ise, araştırma yapma zahmetine girmeden kolayca araştırmacı sıfatını yüklenenlerdir.

Bu arada, bütün tekkelerin ayin icra ettikleri mekânlara, hem de yanlış imla ile semağhane (!?) diyenler, Vakıflar Dergisi . Ankara 1984,S., 18'deki uyarı-

Resim2: MTRE Genel Sekreteri Kâni Kuzucular'ın verdiği Araştırma Belgesi,

cı makalemizden sonra,

Mevlevilerde: Sema'hâne

Bektaşilerde : Meydan Odası,

Diğer Tekkelerde : Tevhidhâne

deyimlerini kullanmaya başlamışlardır.

İrşada ehil bulunan (=aydınlatma, öğretim ve pişirmeye kudreti olan) bir zâta evinde, bir türbenin içinde , bir medrese formundaki yapının dersane mescidinde v.b.meşihat (=şeyhlik) vaz'ı (= şeyhliğine izin verilmesi) suretiyle

meydana çıkan; hâne-tekke, türbe-tekke, dershâne-tekke gibi terimlerle, tevhidhâneye bitişik, genelde bir parmaklıkla ayrılan sandukaların bulunduğu mekâna "türbeli tevhidhâne" denmesi gibi ifâdeler hep bizim uyarılarımızla yer kazanmış, ancak yine, isimlerimizden bahsetmek bir tabu haline getirilmiştir.

Bir câmi'de vakfiye gereği imâmet (=imamlık), meşihat (=şeyhlik) ile birleştirilebiliyordu.

ÇOLAK HASAN TEKKESİ' nin Yeri

Araştırmacı bir gözle yeri görmeden yapılan masa başı aktarmaları, çoğu zaman yetersiz memurlara düzenlenen evkaf listeleri, hele 30 Kasım 1341 (M. 1925) tarihli ve 677 sayılı Kanun'la kapatılan tekkelerin tam o sırada yapılan çalاکalem envanteri, çevredeki halkın uydurmaları ve yakıştırmaları; bu tekkenin hem yeri , hem de ismi hakkında birçok eski ve yeni yazarı tuzaklara ve yanlışlara sürükleyen bir problem yumağı oluşturmuştur. Ayrıntılara girmeden ifade edelim ki , yakın çevrede (üç) Hasan ve (iki) İdris belirmiş ve bunların birbirlerinden özenle ayrılması için yıllarca süren gayretler gerekmiştir. Bu karışıklıkları aşağıdaki bölümlere bırakarak ,önce en eski tekke esâmi listelerinden başlayıp , Çolak Hasan Efendi Dergâhı'nın geçirdiği safhaları görelim. Tekkelerin tarikatlara göre sınıflandırılmasının çok yanlış olduğu (örnek: İslâm Ans.,53. ABC .cüz,İstanbul 1967), artık belirlenmiştir. Çünkü bazı tekkelerin sık-sık tarikat değiştirdiği bir gerçek olarak ortaya çıkmakla beraber, "Şeyh Türü" misalinde olduğu gibi, aynı tekkede birden fazla tarikat zikri icra edildiği de anlaşılmaktadır.

Bir zamanlar işbirliği yaptığımız dost Atillâ Çetin'in Başbakanlık Arşivinde bulunduğu, 1 Muharrem 1199 (1784) tarihli Sultan I. Abdülhamid'e ait çok kıymetli Atiyye-i Seniyye Defterini de müsaadeleriyle bir an buraya dahil edersek, ondört adet tekke kaynağını, yıllarca önce Vakıflar Dergisi'nin 18 inci sayısında (Ankara 1984, s.141-163) ilim âlemine ilk defa sunmuştuk. Listeleri sıralarken , bunların yanına (BT/EY) kaydı koyacağız. Bu kayıt, okuyucuya anılan Vakıflar Dergisinde bütün detayları bulabileceğini ifade edecektir.

Son yıllarda birdenbire zûhur eden birçok tekke araştırmacısı, bu sunumuzdan hiç söz açmadan, kaynağı kendi tesbit etmiş gibi ortaya çıkmış ve başka bazı araştırmacı sıfatını takınmışlar da, yine bizden bahsetmeden ikincil yazılara atıf yapmakta bulunmuşlardır. (Ayrıca yakınlarımız için bkz. A.Bilgin Turnalı- Esin Yücel,İst.'da az bilinen Bazı Tekkeler, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İst. Şubat 1991, S.70,s.177-191, Giriş ve özellikle dip notları.) Bunların içinden ,bir örnek olarak, bizi çok üzen bir makaleye değinmeden geçemeyeceğiz: (M.. Erol KILIÇ , Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri, İstanbul Armağanı III, İst. 1997,s..259-274.) Araştırma Görevlisi sıfatını yüklenmiş olan bu zâtın, bu konularda Vakıflar Dergisi gibi değerli bir yayını gözden geçirmemesi düşünülemez. Bu tutumu, ya tahammül edilmez bir nisyân teşebbüsü veya öncelikten hiç hoşlanmayan bir bilimsel tedirginlik nümunesidir. Kendisini hiç tanımadığımız gibi, onunla bir alıp veremediğimiz de yoktur. Yaşımız gereği, kendisine itidal ve vefâ tavsiye ederiz.

Aşağıdaki tekke listelerinin (13+1) adedini 1984 yılında ilim âlemine sun-

muş oluyoruz ki, bu genelde % 70 oranına eşitlenir

(BT/EY)1- H.1199 (M.1784) tarihli Atiyye-i Seniyye Defteri, A. Çetin, Vakıflar Dergisi, Ank. 1981, S.XIII,s.583- 590 (Başbakanlık Arşivi ,D.BŞM. 1208.11.13 tarihli vesika) : *“İdris Köşkünde Çolak Hasan Efendi Tekkesi”*. Tarikat belirtilmemiştir.

(BT/EY)2- Takriben H.1218-1219 (M.1803-1804) senelerinde tanzim edilmiş, İstanbul Tekkeleri Listesi. Beyazıd Bel. Küt., şimdi Atatürk Kitaplığı/ Taksim, Mektupçu O.Nuri Ergin yazmaları, No.1825. Bu semtlere göre mıntıkavî düzenlenmiş listede tekkemiz bulunmamıştır.

3- M.1823’lerde (H.1238-39 ?) yazıldığı tahmin edilen müellifi meçhul kısmî bir liste (Keçecizâde ! ?).¹

(BT/EY)4- 21 Zilhicce 1249 (M.1834) günü, II. Mahmud’un kızı Sâliha Sultan ile Halil Rif’at Paşa’nın düğünü münasebetiyle tanzim olunan Davetliler Defteri içindeki Meşâyih ve Tekkeleri.² İst. Üniv. Merkez Küt.’ne mülhak İbnülemin Mahmud Kemal (İnal) Bey Yazmaları, No.2802 (mensur). *“İdris Köşkünde Balmumcu-zâde Eşşeyh Râşid Efendi / Nakşî”* Balmumcu adı ,İdris Köşkü Caddesi’ni Karyağdı Sokağına bağlayan ve Piyer Loti kahvesi önünde biten kısacık Balmumcu Sokağı ile birleşmekte ve tekkenin Balmumcu ailesi ile birlikte Halvetîyye’den Nakşbendîliğe geçtiği anlaşılmaktadır.

(BT/EY)5- H.1256 (Cemâziyülevvel, M.1840) tarihli (18) sayfalık bir risâledir. *“Asitâne-i Aliyye’de ve Bilâd-ı Selâse’de kâin el’an mevcûd ve muhterik*

olmuş tekkelerin isim ve şöhretleri ve mukabele-i şerîfe günleri beyan olunur.” başlıklıdır. Matbaa-i Dârü’l-Salâtanat-ı Seniyye’de basılmıştır. Tekkeler Cuma gününden başlamak üzere mukabele günlerine göre sıralanmışlardır. (Beyazıd Bel. Küt.- şimdi Taksim/ Atatürk Kitap. K.730; İst.Üniv. Merkez Küt. Yıldız Kitapları, No. 89543, deri ciltli ve Sultan II. Abdülhamid’in tuğrasını hâvidir; Galata Mevlevihânesi Kitaplığı, No. 529.)

Tekkemiz, bu risâlede *“Cuma günü”* başlığı altında ve 43 ncü sırada *“Halvetîyye’den Çolak Hasan Efendi Tekkesi der İdris Köşkü”* şeklinde yer almaktadır. Halbuki (6) yıl önceki 1249 tarihli yazmada yukarıda (bkz. yukarıda No.4) Nakşbendîyye’ye geçtiği belirtilen tekke’nin hâlâ Halvetîyye’den olarak gösterilmesi insanı şaşırtmakta ve yeterli güncellemenin yapılmadığı kanısını güçlendirmektedir. Mustafa KARA, Tekkeler ve Zâviyeler, İst. 1980, 2.Baskı, s.426’da, H.1256 risalesinden aynı tekkeyi, aynı şekilde kopya etmiştir.

2 Zilhicce 1241 (M.1826) târihinde Topkapı Sarayı Ağalar Câmiiinde, Şeyhülislâm Kadı-zâde Tâhir Efendi riyâsetinde, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına dair verilen kararın toplantısına iştirak eden meşâyih arasında *“Eyüb İdris Köşkü Tekkesi Şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi”* sayılmaktadır. (burada adı geçen tekke aynı zamanda **Çolak Hasan** Tekkesi’nin nâm-ı diğeridir)³. Padişah II. Mahmud’un bu toplantıyı kafes arkasından takip ettiği bilinir. Balmumcu Mustafa Efendi, H.1249 listesindeki Balmumcu -zâde Şeyh Râşid Efendi’den bir önceki şeyh olmalıdır ; ancak şeyhin ismi Mustafa Râşid değilse...

(BT/EY)6- Bir önceki risâlenin aynı başlıklı ve lito baskılı, tarihsiz,bazı

¹M.Erol KILIÇ,a.g.m.,s.263, dip not 10; Süleymaniye Kütüp. Zühdi Bey Bölümü, No.489’a atıf yapılıyor. Ayrıca B. Tanman’ın kaydettiği Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No. E.1772,3333’ te bulunan 161 adet tekke listesinden de dipnot: 11 de söz açılıyor.

² Hatice AYNUR nâmındaki bir araştırmacı, ilim âlemine ilk defa merhum Şinasi Akbatu’nun yardımcıları ile sunduğumuz bu surnâme tekke listesini, ismimizden hiç söz açmadan Tarih ve Toplum Dergisi, İst. Ocak 1989, S.61,s.30-39’da yayımlanmıştır. Dip notundaki kaynaklardan biri de , bizim yararlandığımız 2802 no.lu yazmadır. Yazar, R.30 Kasım 1341 (M.1925) tarihli tekkelerin kapatılmasına dair Kanunu da, nasıl olduysa 1926 senesine çıkarır! Bu husus, tarih ve takvim tekabüllerinin, Hicrî-Rûmî ve Milâdî tarihlerin hiç göz önüne alınmadığını gösterir.

³ Reşad Ekrem KOÇU, Yeniçeriler ve Bektâşîlik, Hayat Tarih Mecmuası, İst. Kasım 1970 sayısı, s.10-14.

ufak-tefek farkları taşıyan bir benzeri daha vardır.(Beyazıd Belediye Kütüp./şimdi Atatürk Kitap.- Taksim, Mektupçu Osman Nuri Bey (Ergin) Kitapları, No.2399; 14 sayfa.) 46 ncı sırada “*Halvetîyye’den Çolak Hasan Efendi Tekkesi der İdris Köşkü, Mukabele günü Cuma*” denilmektedir.

Araştırmalarımız sırasında, bu H.1256 serisinin belki de prototipi sayılabilecek bir mukabele günlü tasnife daha rastlanmıştır. (Süleymaniye Küt. Yazma Başlıklar, Nuri Arlasez, No.2413; Melekpaşa-zâde Kadri Beyefendi Hazretleri tarafından derlenen Hankahnâme, vefatı: 7 Zilkaade 1262, M.1846.) Bu derlemede, Cuma günü mukabele yapılan tekkeler arasında ve 14 ncü sırada gayet garip bir dergâha rastlanmaktadır: (*Özbek Tekkesi, Nakşbendî, der civâr-ı İdris Köşkü.*) Bunda bir karıştırma olması ihtimali kuvvetlidir.

(BT/EY) 7- J.P.Brown, The Darvishes or Oriental Spiritualism, Londra, Frank Cass and Company Limited, Baskı: Harlem, Hollanda, 1968 -Üçüncü baskı, (önceki baskılar : 1868 ve 1927 Dip notları büyük yanlışlar ihtiva eden bu derleme, H.1256 risâlesinden faydalanılarak, 459/483 ncü sayfalar arasında, tekkelerin tarikatlara göre sıralanmış halini yansıtmaktadır. Bu tip sıralamanın hatalı olduğunu yukarıda belirtmiştik. “*Cholaq Hassan Effendi Takia - si, at the Idris Kiosk.*” The Khalwatis (Halvetîler başlığı altında, Cuma günü, s.463.)

(BT/EY) 8- Son devir tekkeleri için çok önemli bir kaynak olan bir liste, Başbakanlık Arşivinde (Kâmil Kepeci Fihristi, 6290/ 1 numaralı Nüfus Defteri içinde) olduğundan şimdiye kadar pek dikkat

çekmemiştir. Defterin bir yerinde H.1289 (M.1872-1873) tarihine rastlanıyor. Ancak bu, kesin bir tarihlendirme sonucu vermez. Tahminen H.1288 (M. 1871-1872) tarihi de ileri sürülüyor. Tahrir sırasında dergâhlarda bulunan zevâtın vazifeleri, isimleri, baba adları, doğum tarihleri ve yerleri, tekkenin adı ve tariki ile birlikte detaylı olarak kaydedilmiş, ama tekkemiz bu kaynaktan da bulunamamıştır.

(BT/EY) 9- K.75 numarası ile meşhur olan Tekke Listesi: Beyazıd Belediye Kütüphanesinde (şimdi Taksim Atatürk Kitaplığı) Belediye Yazmaları: K.75. Eski yerinde iken, üzerinde gayet garip bir not vardı. “ Okuyucuya verilmez”. Tabib İsmâil Bey-zâde Kocamustafapaşalı Ayaklı Kütüphane Mehmed Şükrî Efendi (Zâkir Şükrî Ef.) tarafından kaleme alınmıştır. Meşrutiyet seneleri başlarında vefât ettiği bildirilen bu zattan sonra, başka birilerinin kendi hatları ile ekler yaptıkları, anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, “*Derûn-ı İslâmbol’da Hankahlar Beyânındadır*” diye başlayan metinde rastlanan H.1292 (M. 1875) rakkamı kesin bir tarihlendirme için yeterli değildir.⁴

Bu yazmanın İstanbul’da bir Kütüphane memuru tarafından yapılmış bir yeni Türkçe tercümesi, aslı ile doğru dürüst karşılaştırılmadan ve maalesef transkripsiyon, anlam, çeviri, ism-i has ve bağlantı yanlışları ile dolu bir halde, Klaus Kreiser tarafından alelacele Almanya’da yayınlanmıştır:(Zâkir Şükrî Efendi, Mecmua-i Tekâyâ , Freiburg 1980, Islamkundliche Materialien, Band.6.)⁵

Eyüb’de İdris Köşkü nam mahalde Çolak Hasan Efendi Tekkesi Şeyhleri

⁴ Karş. Günay ve Turgut KUT, Dergeh-nâme, Varia Turcica IX, Robert ANHEGGER Armağanı, İst. 1987, s.226-227.

⁵ K. 75’in günümüz Türkçesine ikinci bir çevirisi, mesai arkadaşımız merhum Şinasi Akbatu eliyle yapılmıştır: “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâ-yihî, İslâm Medeniyeti Dergisi, İst. 1980-82, Cild: 4-5, Sayı.:4/4, 5/1 ilâ 2.

K.Kreiser s.51):

I- Çolak Şeyh Hasan Efendi, *el-Halvetî*, vef. 1185 (M.1771-1772), *İdris Köşkü'nde medfundur.*

II- Şeyh Hâfız Mehmed Rıza Efendi, *el-Halvetî, ibn-i şeyh Hasan el-Eşell* (Çolak demektir) *el-Halvetî, vef.1213* (M.1798-1799)."

(BT/EY) 10- Bandırmalı-zâde es-Seyyid Ahmed Münib-i Üsküdârî tarafından, tekkelerin âyin günlerine göre düzenlenmiş (16) sayfalık bir risâle olan "*Mecmua-i Tekâyâ*" eski kaynakların en tanınmışlarından. Maarif Nezâreti'nin ruhsatı ile H. 1307 yılında (M.1889-1890) Âlem Matbaasında basılmıştır. Hazırlanış gayesi, dergâh muhiblerine ziyâret kolaylığı sağlamak içindir. Ancak bu risâle, tekkeler uzmanı merhûm Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun şifâhen sık-sık tekrarladığı gibi, birçok tedâhül ve tekerrürlere dolu olan bir kaynaktır ve ondan son derece dikkatli ve karşılaştırmalı bir şekilde yararlanılması icap eder. Eser, eski yazıya hâkim olmayanları sık-sık tuzağa düşürebilmiştir.

Esâmi-i Tekâyâ ve Zevâyâ - *Çolak Hasan Efendi*

Semt-i Meshûr - *Eyüb'de İdris Köşkü kurbinde*

Nev-i Tarîk - *Nakşî (Cuma günleri)*

Elyevm Şeyhi - *Âkif Efendi*

Mülâhazat - *Arsa (hâlinde)*

(BT/EY) 11- "*Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-ı Dâhiliyye- Sicill-i Nüfus İdâre-i Umûmiyyesi Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse Nüfus-ı Umûmiyyesine Mahsus İstatistik Cetveli*" içindeki Tekkeler Kısmı, R. 1301 (M.1885). Fâtih Millet (Ali Emîrî Küt., İstatistik "İhsâiyyat" Kısmı. No.117) ; mıntakavî hazırlanmıştır. Bu listede tekkemize rastlanamamakta-

dır.

(BT/EY) 12- R.1334 (M.1918) târihli İstanbul Şehremâneti İhsâiyyat Mecmuası içindeki tekkeler kısmı da sözünü ettiğimiz, yukarıdaki cetveldен istifâde edilerek hazırlanmıştır. Bu liste, bazı tekke farklarıyla birlikte tarikatlara göre ayrılmış, birçok yanlışlarla ve hattâ imlâ hatâları ile dolu olarak düzenlenmiştir. Bu kaynaktâ da tekkemize rastlanamamıştır.

(BT/EY) 13- İstanbul Tekkeleri uzmanı merhûm Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun (1909-23.9.1968) Tünel basındaki Galata Mevlevihanesinde mevcut, dosya ve zarflardan meydana gelen büyük arşivi, kısaca CSR. Çok büyük bir yazı karakteri ile (Hatt-ı Celîli Cemâlî derdik) yazılmış (bazen bir sayfaya üç cümle) ve araştırmacıya hayli okuma zorluğu çektiren bu arşivde, konumuzla ilgili iki dosya vardır : Arşiv A'da 45 No: "**Eyüb İdris Köşkü**" ve Arşiv B'de 50 no. "*Piyer Loti*" dosyaları.

14- Daha yeni kaynaklara geçmeden, Bandırmalı-zâdenin Mecmua-i Tekâyâsından istifade edilerek hazırlanmış Yeşil-zâde listesinden (Rehber-i Tekâyâ) söz açmak gerekiyor⁶. Ö. Hakan Özalp'ın bütün övgülerine rağmen, bu yazma risâle, tekke esâmî listelerine pek büyük bir katkı sağlayamadan, kendisinden 29-30 yıl önce yazılmış Bandırmalı-zâde'nin "*Mecmua-i Tekâyâ*" isimli kitabını esas almış gibi görünüyor. (karş. C.S.Revnakoğlu, "Yeşil İmam oğlu Sâlih", Tarih-Coğrafya Dünyası, İst. 1 Mayıs 1959, C. I, S.2, s.104 ve dip not 2, özellikle s.106.) Bu listede tekkemiz şöyle kayıtlıdır (Ali Emîrî nüshası, sayfa 79): "*Çolak Hasan Baba Tekkesi, Eyüb-İdris Köşkün-*

⁶ Ö. Hakan ÖZALP, *Erzurumlu Yeşil-zâde Mehmet Sâlih Efendi, Erzurum Kitaplığı, İst. Ağustos 1999; aynı yazar - Yeşil-zade Mehmed Sâlih Efendi, İst. Büy.Şeh.Bel.y., İstanbul Araştırmaları, İst. 2000, S:6, s.105-178. Bu kitap ve makalede çok övülen, Birinci Büyük Meclisi Üyeliği sırasında şiddetli muhalifliği ile tanınmış, Mehmed Sâlih Efendi'nin "Rehber-i Tekâyâ" adlı yazma risâlesi (İst. 1337- M.1918-1919), Süleymaniye Küt. Tırnovalı Böl. 1035 m4, 56 sayfa -varak- ve "Rehber-i Tekâyâ" Fâtih Millet (Ali Emîrî Küt. Şry.1338/2, s.68-113.) Kütüphanesindeki bu yazmanın bir kopyası, Kütüphanenin genç ve değerli Müdürü mânevi kızımız Melek Gençboyacı sayesinde elimizdedir. M.Erol Kılıç'ın, İstanbul Armağanı, İst. BŞ Bel. y., İst. 1997, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri" makalesi, s.264 ve dip not :22'deki Süleymaniye Küt. atıfları yetersizdir, o numaradan Yeşil-zâdenin başka bir dîni eseri çıkar; ayrıca M. Sâlih Efendi'nin doğum tarihi M.1877 değil M.1874'dür.*

de,mâmur. Tarîki: Nakşî,” Burada dik-kati çeken nokta, Bandırmalı-zâde’nin, “Nakşî Âkif Efendi – Arsa hâlinde” diye belirttiği dergâhın “mâmur” görünmesidir. Aşağıda yeterince üzerinde durulacağı gibi, tekkemizin üçüncü canlanışı Kadirî tarikatına bağlanması sayesinde. Bunun anlamı şudur: Tekke, eski ahşap polis noktasının karşısında, ancak ziyaretçileri karşılayabilecek kadar büyüklükte ahşap bir dergâh olarak karşımıza çıktığı zaman , artık Nakşebendîyye’ye değil, Kadirîyye’ye mensuptu.

Son devir kayıtları, eskilerinden daha çok işi karıştıracağından, tekkenin bu noktaya kadar olan şeyhlerini sıra ile ve toplu halde görmekte yarar vardır.

15- Bursa Şer’iyye Sicilleri 1186/4 ve Kâmil Kepecioğlu – Bursa Kütüğü IV/44’de çok ilginç bir notla karşılaşırız⁷. İstanbul- Eyüb’de Şeyh Çolak Hasan Efendi Tekkesinde yaşayan Derviş Osman Efendi, şeyhinin vefâtından (H.1185) sonra (nota göre H.1186’da) onun hanımıyla evlenmek istemiş, isteği reddedilince tekkeyi yakmış ve sonunda Bursa’ya sürülmüştür. Bu garip olay için, ayrıca aşağıdaki 17nci sıra numarasına bakınız.

16- Niş Muhaciri Hacı İsmail Bey-zâde Osman Bey, Mecmua-i Cevâmî, İst. 1304 (M.1886- 1887) , ise bir pratik derleme olup içinde (176) adet tekke vardır. Burada Çolak Şeyh Hasan Dergâhı’na rastlanamamıştır

17- Günay ve Turgut KUT, Dergeh-nâme, Varia Turcica IX, Robert ANHEGGER Armağanı (Mèlanges), İst. 1987, s.213-236. (Anılan kaynakta da adımızdan hiç söz edilmemektedir.) Bu man-

zume,müellifi Mü’min-zâde (Bursalı) Ahmed Hasib Efendi’nin (vef.1752-53) notuna göre, I. Mahmud (1730-1754) devrindedir. Yüzyıl kadar sonra, Muzika-i Hümâyun hocalarından Emin Efendi,Kethüda-zâde (1777-1849) Mehmed Ârif Efendi’nin menâkıbını toplamış ve sonuna da Dergeh-nâme’yi eklemiştir. Dergeh-nâme, yapılan eklemelerle 138 beyitten ve 107 adet tekeden oluşmaktadır. Müellifi hususunda da bazı tereddütler mevcuttur. Bu durumda., metnin yayınlanma tarihi H. 1305 (1887-1888) olarak ileri sürülmektedir⁸. 107 nci beyitte (Kut.a.g.m., s.223) karşımıza gerçekten ilgi çekici bir tekke çıkıyor:

“ *Kasr-ı İdris’de Şeyh Osman’ın Tekkesi ola merâh-ı cânın*”

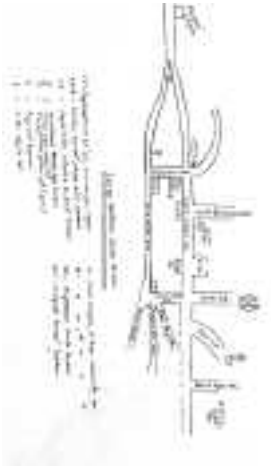
(Ayrıca bkz.Kut, a.g.m. s.235, sıra no.93, **Şeyh Osman Tekkesi, İdris Köşkünde, arsa**dır.)

Bu Şeyh Osman meselesi, yukarıdaki 15 nci maddedeki olaya tekrar dikkatimizi çekmekte ise de, Derviş Osman denilen kişinin olayı müteakip Bursa’ya sürülmesi ve Çolak Şeyh Hasan Efendi’den sonra yine Halvetîyye’den oğlu Hâfız Mehmed Rızâ Efendinin meşihata geçmesi meseleyi adamakıllı karıştırmaktadır. Acaba “**arsa**” denilmesi, Derviş Osman’ın H.1186 (M.1772-1773) tarihlerinde tekkeyi yakmasından ötürü müdür; bilinmiyor. Orijinal metin , Sultan I. Mahmud (1730-1754) devrinde yazıldığına göre, bu arsa ilâvesi sonradan mı yapılmıştır; ciddî olarak bundan kuşku duyulmalıdır.

18- Hüseyin Vassaf (1872- 1929), Sefine-i Evliyâ-yı Ebrâr, Süleymaniye Küt. Yazma Bağışlar, No.2305-2309. Esası 5 cilt olan bu eser, değerli bilgiler içermektedir. 5 nci cildin sonundaki 269-

⁷ Mustafa KARA, Bursa Tekkeleri, Tarih ve Toplum Dergisi,İst. 1989, S.71, s.47/303.

⁸ Günay ve Turgut KUT, a.g.m. s.215 ve dip not:6.

Resim3: İdris Köşkü ve çevresini gösteren Kaba Kroki

Resim5: Aynı yol ayrımının 2006 yılındaki hali

Resim6: Türbe Sokağında, iki selvili Bâli Baba Türbesi (1976'da)

274 üncü sayfalarda, bizzat saydığımız 133 adet kısmî bir tekkeler listesi mevcuttur:

(1343 sene-i Hicrîyyesinde İstanbul ve Bilâd-ı Selâsede mevcûd Tekâyâ ve Zevâyâ) "M. 1924" Bu küçük liste tarikatlara göre düzenlenmiş olup, tekkenin adını, tarikatını, yevm-i mahsûsunu (zikir günü) ve şeyhinin adını gösterir. Listeye

alınmış olan tekkelerin mevki ve mahalleri belirtilmemiştir.

Bahis konusu olan kısmî listede, tekkemize rastlanamamıştır.

Şu anda, araştıracının fikrini çelen son tekke kayıtlarına girişmeden, Çolak Hasan Efendi Tekkesi'nin yerini kaba krokimizden tesbit etmeye çalışalım (Resim:3). Bu resimde (ki çevreyi gösteren kaba bir kroki şeklindedir) İdris Köşkü Caddesi'nin sağ ucu, tam kuzey yönünü göstermektedir⁹.

Resim7: Aynı Türbe (2006'da)

kağı ayrımının köşesinde (x) işaretli köşe. Çolak Hasan Efendi ve oğlu Mehmed Rızâ Efendi'nin gömüldükleri yer. (İlgi: Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Hadîkatü'l- Cevâmî, İst. 1281,Cild:I,s.262-265, "Zeynep Hatun Mescidi" maddesi. (Resim 4 ve 5). Eski resimde görülen mezar taşlarının bir çoğu yenisinde yok olmuştur.

Kuzey yönüne göre krokinin batı kanadı (soldan itibaren):

- Şimdi mevcut olmayan ahşap polis noktası (P.Nok.),
- Kutlu (Kutu, Kutucu) Sokağı,
- Isparta - Gül Kremci,
- Arsa,
- Türbe Sokağı, en batıdaki iki selvi, problemlî Bâlî Baba türbesi'nin yeridir, (Resim: 6 ve 7)

- Câmî Sokağı, ucundaki câmî, Zeynep Hatun Mescidi'dir. (Resim 8 ve 9.)
- Kerim Ağa Sokağı,
- İdris-i Bitlisî'nin muhdes (=sonradan yapılmış mezar

Resim8: Câmî Sokağında, Zeynep Hâtun Mescidi'nin son durumu (2006'da)

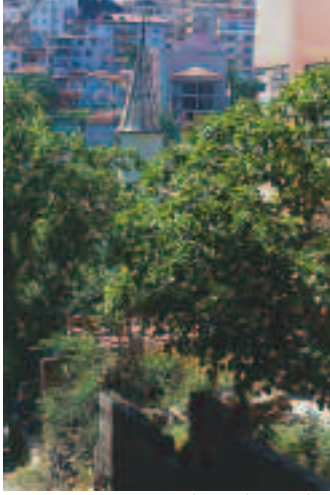
Resim4: İdris Köşkü Caddesi ile Karyağdı Sokağı ayrımının köşesindeki eski mezar taşları, en aşağı yüz senelik bir resim; mektepli-fesli bir çocuk ve muhtemelen annesi

⁹ Kaba Kroki, şu üç haritanın birbirlerine göre konumları ile en son durum işlenerek hazırlanmıştır:

a) İstanbul Şehir Rehberi, Belediye y., Mektupçu Osman Nuri (Ergin) Bey, İst. 1934, pafta: 9;

b) İstanbul Şehir Rehberi, Belediye y., İst. 1971, pafta: 15;

c) İstanbul A-Z Yeni baskı Rehber- Atlas, Aysa Ltd. y., tarihsiz, pafta: 83.

Resim9: Aynı Mescidin sokağın başından görünüşü (2006'da)

Resim10: Kerim Ağa Sokağında İdris-i Bitlisi Taşı, uzaktan (2006'da)

eddin el-Arabî Türbesi (Resim: 12-13-14.)

- İdris Köşkü Caddesi ile Karyağdı Sokağı'nı birleştiren kısacık Balmumcu Sokağı,

Resim11: Aynı taş yakından (2006'da)

taşı. (Resim 10 ve 11.) Kuzey yönüne göre Krokinin doğu kanadı (soldan itibaren):

- ŞA: Şeyhülislâm Alâ-

hemen altta, N harfine bkz.)

- N: Nahilbend Hasan Ağa Türbesi ve yanında Çilehânesi, (Resim 15-16).

- P: Belediyenin yaptırdığı yeni konaklama tesislerine giden açılmış yeni sokak [Burada, Piyer Loti Kahvesi'nin eski işleticilerinden Haşim Dağkiran'ın (vef. 1979), Vakıflardan değil de sahibinden aldığı ifade ettiği ahşap evi yıkarak yaptırdığı tek katlı , kârgir bir ev vardı. Yeni sokak bu evin eski yerinden geçmektedir.] (Resim: 17)

- K: Piyer Loti Kahvesi. [Eski ismi **Karyağdı** (Ali Baba) Tepesi olan tepenin adı, ünlü Türk dostu Fransız Piyer Loti'den sonra Piyer Loti tepesi olarak değişmiştir.] (Resim: 18)

- S : Kahveye bitişik eski Feshane Fabrikası Müdürlerinden ve kahvenin eski sahibi Em. Bnb. Sıtkı Bey'in ahşap evi, şimdi Butik Piyer Loti – mor salkımlı, taş temel üzerine iki kat. (Resim 19)

- 16 No. – Şimdi mevcut olmayan eski ev (1976'da) (Resim 20) . Evin bahçesinde ünlü Niyet Kuyusu, Zevkî Kadın Namazgâh Taşı ve İskender Dede'nin taşı duruyordu. Evin kapısında soldan itibaren, sağ eli belinde olan Dünder OZAR, merhûm Şinasi AKBATU ve kapıyı açanla konuşan merhûm Kemal ELKER. Bu arazi parçasının İdris Köşkü Caddesi'ne bakan tarafını, şimdi Belediyenin konaklama tesisleri doldurmuştur.

- 18 No. 1976'da İl Özel İdaresine kira verilerek ev gibi kullanılan Sıbyan

Resim12: Şeyhülislâm Alâeddin el-Arabî Türbesi (A. Süheyl Ünver çizimiyle)

Resim13: Aynı Türbe, Fatih'in Aşçıbaşısı levhası ile (2006'da)

Resim14: Aynı türbe, yıkılmış ve küçülmüş dikmeleriyle

Resim15: Balmumcu Sokağı köşesinde Nahilbend Hasan Ağa Türbesi (2006'da)

Resim16: Aynı türbe, arkadan küçük giriş kapısı

Mektebi. Yeni hâli: Mescit yapılmıştır (Resim 21).

- RK Rayetkeşan Kalfa Çeşmesi, En son durumu (2006'da) [Resim 22]]

- XX Çift çarpılı yer, Karyağdı Bektaşî Tekkesi'dir.

Resim17: PAynı Türbenin arkasından, Belediyenin konaklama tesislerine gidebilmek için açılmış yeni yol

Sıra,şimdi mevcut olmayan Çolak Hasan Tekkesi'nin eskiden işgal ettiği yerin tesbitine gelmiştir.

Hadîka'da¹⁰ İdris-i Bitlisî'nin hanımı Zeynep Hâtun tarafından yaptırılan ve çizgileri çok değişmiş bir halde günümüze erişen Zeynep Hâtun Mescidi maddesinde,önce İdris-i Bitlisî ailesinden söz açılarak arkasından herhalde bir mürettip karıştırmaları ile Karyağdı Ali Baba Tekkesi'ne geçilmekte ve sonra Çolak Şeyh Hasan bahsine atlanılarak, kendisinin M.1711 Prut-Moskof seferinde Baltacı Mehmed Paşa'nın emrinde savaşırken parmaklarını kaybettiği, III. Sultan Mustafa'nın (1757-1774) Çolak Şeyh'e (Baskılı nüshada hata eseri olarak Hasan yerine bu defa Hüseyin denilmiştir) İdris Köşkü'nde bir zâviye bina ettiği,

Resim18: Piyer Loti Kahvesi

Şeyh Hasan'ın "evâil-i Sultan (I) Abdülhamid devrinde " (evâhir-i Sultan (III) Mustafa olacaktır!) vefat ederek Kaşgârî Dergâhı'ndan az yukarıda iki yol ağzında defnedildiği uzun uzadıya açıklanmaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi, Çolak Şeyh Hasan'ın oğlu ve halefi Hâfız Mehmed Rızâ Efendi de aynı yere gömülmüştür ve her iki mezar da günümüzde bulunamamaktadır.

a) Hadîka müellifi, Çolak Şeyh Hasan Efendi'nin zâviyesi karşısında,dört direk üstünde bir kubbe derûnunda önceki Şeyhülislâmlardan Alâeddin el-Arabî'nin Türbesi vardır" diyor. (Karş. Resim 3. kaba kroki.). Halep civarında doğan Alâeddin el-Arabî'nin vefâtı için Hadîka'da gösterilen ebcedli tarih yanlıştır; H. 932 değil, tarihlerden ve İlmiye Sâlnâmesinden öğrenildiği gibi, H. 901 (1495-1496) olacaktır.

b) Eyüb Câmîi Baş İmamı merhûm Sâkıb Efendi'nin oğlu, 1889 doğumlu rahmetli imam Rahmi Günay'dan 4 Ağustos 1978'de, Çolak Hasan Dergâhı'nın faal halini hatırlamadığı öğrenilmiştir.

c) Eyüb -İslâmbey Bedevî Tekkesi'nin son şeyhi Hâfız İbrahim Efen-

Resim19: Kahvenin hemen bitişiğinde, Em. Bnb. Sıtkı Bey'in mor salkımlı evi (Butik Piyer Loti)

¹⁰ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, Hadîkatü'l- Cevâmî, İst. 1281 (Baskı), C.I, s.262-265, "Zeynep Hâtun Mescidi der İdris Köşkü".

di'nin oğlu emekli öğretmen merhum İsmâil Hakkı Kırmızıtaçlı , 1976 yılında bize bu konu hakkında çok açık beyanlarda bulunmuştur:

“Yekdest –Çolak- Hasan Efendi Tekkesi(ki biz buna İdris Köşkü Tekkesi dedik) son devirde Kaadirî tarikatına mensuptu. Polis noktasının karşısında,ancak ziyaretçileri karşılayabilecek kadar küçük , ahşap bir tekke idi. Son şeyhi Hasan Efendi Hariciye memurlarından olup,Beylerbeyi Şeyh Hâmil Efendi Bedevî Tekkesi Şeyhi Mehmed Râmi Efendi'nin Hariciye kaleminden arkadaşıydı. Tekkelerin seddinden (M.1925) çok önce Hasan Efendi vefât etti ve tekke de harabiyete uğradı. Cadde (sokak !?) üzerinde ahşap bir bina olarak hatırlıyorum.”

d) Eyüb-Bülbülderesi Hâkî Baba Kaadirî Tekkesinin son şeyhi Ceylân Efendi-zâde merhum Nazmi Ceylânoğlu da yine 1976'da bize hemen-hemen aynı şeyleri söylemişlerdir.

Bütün bu değerli delilleri bir arada gözden geçirirsek ve 3 numaralı resimdeki,çevreyi gösteren Kaba Kroki'yi dikkatle incelersek, şu sonuçlara varmak mümkündür:

(ŞA) Şeyhülislâm Âlaeddin el-Arabî Türbesi, aslında bugünkü yıkılmış hâliyle tam Piyer Loti kahvesi (K) karşısındadır. O noktadan eski çizgilerle,ancak, İdris Köşkü Caddesi'ni Karyağdı Sokağı ile birleştiren kısacık Bal-

Resim20: İdris Köşkü Caddesi No. 16'da, şimdi mevcut olmayan iki katlı ahşap ev (1976'da)

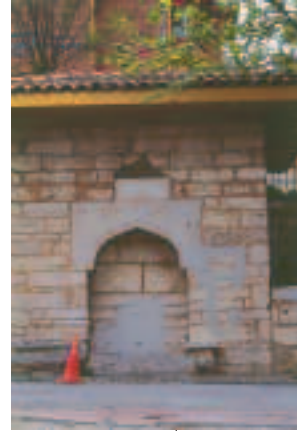
mumcu Sokağı görülebilir. (karş. Hadîka, dip not: 10) “Cadde üzerindeki, eski ahşap polis noktasının karşısına düşen küçük ahşap dergâh” saptamasına gelince, sokağın İdris Köşkü Caddesi'ne kavuşan köşesinde (O ve N) orasını tamamen işgal eden Nahilbend Hasan Ağa Türbesi ve Çilehânesi mevcuttur. Eğer tekke üçüncü uyanışında bu türbenin üzerinde fevkanî biçimde tesis edilmiş olsaydı, İ. H. Kırmızıtaçlı ve N. Ceylânoğlu bunu bize açıkça söylerlerdi diye düşünüyoruz.

Türbenin hemen arkasında ise (P) , kahvenin eski işletmecilerinden ve çocukluk arkadaşımız Kadri'nin babası merhum Hâşim Dağkırân'ın (vef. 1979), 1976 yılındaki ifadesine göre, tapu sahibi özel kişilerden (Vakıflar'dan değil) satın alarak yıktığı ahşap evlerin yerine tek katlı kârgir bir bina inşa ettirmiştir. Bu bina dahi yıkılmış ve Belediyenin yeni konaklama tesislerine giden yeni bir yol açılmıştır (Bk. Resim 17).

Bahis konusu evin hemen yanında ve doğusunda ise taş alt kat üzerine ahşap , eski bir ev mevcuttur. Hemen-hemen metruk durumda olan bu kü-

Resim21: İdris Köşkü Caddesi No. 18'de şimdi meşid haline getirilmiş eski Sıbyan Mektebi

Resim22: İdris Köşkü Caddesinde Rayetkeşan Kalfa Çeşmesi (2006'da)

Resim23: Balmumcu Sokağında, köşedeki Nahilbend Hasan Ağa Türbesi ve yeni açılan yolun doğusundaki eski ev

Resim24: Aynı evin arka taraftan görünüşü

çük binada ne konuşulabilecek bir insan, ve ne de bir kitabe parçası v.b. bulabildik. Eski tekkenin meşrûtası olabileceği şüphesiyle bu evin, önden ve arkadan iki slaytını aldık (Resim 23 ve 24). Ancak , bu değerlendirme, kuvvetli bir ihtimal dahilinde değildir. Çünkü parsellerin çizgileri çok değiştirilmiş durumdadır. Eğer merhûm Hâşim Dağkiran'ın aldığı ahşap evlerin çizdiği parsel Çolak Hasan Efendi Dergâhi'nin eski yerini belirliyorsa; bu mevki (P), hem Şeyhülislâm Türbesinin (Ş.A.) çapraz olarak karşısındadır ve hem de eski polis noktası (p.nok.) ile birbirlerini iyice görür durumdadır. Aynı zamanda da sokak (veya cadde) üzerindedir. Türbe'den (Ş.A.), Nahilbend Türbesinin (O ve N) İdris Köşkü Caddesindeki kuzey yönüne doğru olan uzantısından daha da ilerisinin görünmesi düşünülemez.

Sonuç olarak M. Nermin Haskan'ın **"Eyüp Sultan Tarihi"** adlı eserinde (ilâveli ikinci baskı, Eyüpsultan Vakfı yay., İst. 1996, s.103-104), bizim Vakıflar Dergisi'ndeki (Ankara 1984, S.18, s.157-160, *"İstanbul'daki Bazı Tekkelerin Yerlerine Dair Bir Araştırma"* mız içindeki "Çolak Hasan Efendi Tekkesi" bahsi) makalemizden dip not ile istifade edilmiş, ancak tekkenin tam anılan köşede (!?) bulunduğu ileri sürülerek (Nahilbend Hasan Ağa Türbesi'nin (O ve N) hangi tarafında 'sağ veya sol?) olduğu açık bir şekilde gösterilememiştir. Rahmetli dostumuz M.Mes'ud Koman'ın küçük kitabında "Eyüp Sultan-Loti Kahvesi ve Çevresi, İst.1966, en sondaki krokil) ise Nahilbend Hasan Ağa Türbesi'nin tam bulunduğu köşeye "Şeyh Hasan Tekke ve Türbesi" ibâresi konulmuştur. Bu şimdiye kadar söylenenlerden kolayca anlaşılacağı üzere, büyük bir yanlıştır. İşin ilginç yanı şu-

dur ki, bu hatâ günümüzde hâlâ devam etmektedir.

SON DEVİR KAYITLARINDA BELİREN "HASAN BÂLÎ " veya "BÂLÎ BABA " SORUNU HAKKINDA ARAŞTIRMA

Eski belgeler ve kaynaklarda hiç yer almayan bu "Bâlî Baba" kaydı, tekkele- rin kapanışından (R. 1341, M.1925) önceki bir zaman diliminde ortaya çıkmış ve inceleme yapanların kafalarını iyice karıştırmaktan başka bir işe de yaramamıştır denilebilir.

Konuya girmeden önce, bu ismin ortaya atıldığı bazı kayıtları görelim.

(BT/EY) 1- İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü nezdindeki R. 1341 (M.1925) tarihli Tekke Defteri.Dergâhların kapatılışı sırasında yapılan,fakat birçok yerlere fiilen gidilmeden kayıtlar üzerinden hazırlanmış anlaşılan, yine de detaylı bir çalışmanın ürünüdür, Bâzı tekrarlarla birlikte , (327) adet tekkeyi, vâkıflarının adları, mahalle ve mevkileri, o zamanki şeyhleri (Şeyh-i hâzırları) ve vakfiye özetleri ile birlikte belirten bu önemli defteri, 1975 yılında vefat eden Vakıflar Eski Eserler Uzmanı (kendisine kadro güçlüğü ile verilen "Mezarlık İşçileri Ekip Şefi" titrini değil kullanmak, hatırlamak bile istemiyoruz) merhûm İsmâ- il Fâzıl Ayanoğlu'nun izniyle istinsah etmiştik. İşte tam bu noktada, merhum İ. Hakkı Kırmızıtaçlı'nın konuyla ilgili önemli bir anısını gözden geçirmek yararlı olacaktır: *"Tekâyânın seddinden sonra, bilumum tekâyâ ve zevâyânın tesbiti amacı ile, o zamanın İstanbul Maarif Müdürü Nâil Reşid Bey'in başkanlığında, yine o zamanın Mebâni-i Hayrîyye İdaresi Müdürü Serezli Es'ad Bey ile müzelerden gelen bir zâttan mürekkep resmî bir komisyon tarafın-*

R. 1341 Defterindeki kayda gelince:

Sıra No	Şeyhlerin Adı	Vakıf	Yeri	Şeyh-i h z r v k f n soyundan m
97	Hasan Efendi (?)	Eyüb de Zeynep Hâtun Mahallesi	Hasan Efendi	De ildir

Vakfiyesi:
Kayıt de ildir.

dan, mevcûd son şeyhler ve şeyh-zâde-ler teker-teker davet edilerek tekkeler hakkında bilgiler toplanmıştır. Komisyon, Gülhane Parkı karşısındaki eski Morg binasında [Soğukçeşme Askerî Rüstiyesi] çalışıyordu. Bizzat ben de gittim." R. 1341 Defterindeki kayda gelince:

Değerlendirmeleri daha sonraya bırakarak, başka kayıtlara geçelim.

(BT/EY) 2- İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü nezdindeki Hayrat Sicil Defterleri. Bahis konusu defterler, bazı işaretlerden anlaşıldığına göre, takriben (100) yıllık olup, yalnız sur içi İstanbul kısmı üç büyük cilt tutmakta ve çok sayıda hayrat gayrimenkulü içine almaktadır. Kusurlu yanlarından biri, mahalle esası ile değil de gelişigüzel ve dolaşarak düzenlenmiş olmasıdır. Aynı semtin vakıfları başka-başka yerlerde insanın karşısına çıkmaktadır. Defterlerin önemini takdir eden mahkemeler, mülkiyet dâvâlarında çoğu zaman bunları ispat vesikası olarak kabul etmektedirler. Merhum İ.F. Ayanoğlu'nun izin ve yardımları ile, bu defterlerin bazı kısımlarını yıllarca önce istinsah etme fırsatını bulmuştuk.

Sıra No: 1316

Mevkii: Eyüb, Zeyneb Hâtun Mahallesi ve Caddesi (?)

Cinsi : Dergâh

Vâkîfı : Bâlî Yekdest (=Çolak) Hasan Efendi (?)

Vakfın Türü : Mülhak vakıf (yani, doğrudan Vakıflar İdaresi tarafından idare olunan "mazbut" vakıf değil, bir mütevellî eliyle yönetilen mülhak vakıf).

Vaziyeti : Mâmur.

Sıra No: 486

Mevkii: Zeyneb Hâtun, İdris Köşkü Caddesi

Cinsi : Türbe

Vâkîfı : Na'l bend (*) Hasan Efendi (Türbesi)

Vaziyeti : Mâmur

(*) Nalbant demektir; türbedeki zat aslında nahilbend'dir. Bahis konusu olan şey, düğünlerde, sünnetlerde, şölenlerde ustalarının balmumundan yaptığı, hurma ağacı şeklinde: yapraklı dallar, yemiş taklitleri, altın ve gümüş varaklarla, sırmalarla, resimlerle süslü ve törenin en önünde götürülen süslerdir ki bunlara "nahil" (halk ağzında Nakıl ; pürnakıl) ve ustalarına da Nahilbend adı verilir. Türbede yatan Nahilbend Hasan Ağa'dır.

Hadika, C.I, s.213'de bu zatın Sultannahmed yakınında , Hippodrom'un Sphendonea'sı karşısındaki mescidinden de bahsedilir. (Mescid günümüzde de mevcuttur) : "Bânisi el-Hacc Hasan Ağadır ki: İdris Köşkü nam mahalde müstakil türbede medfûndur. Nahil-i sûr'un ibtida mucidi bunlar olmağla Nahilbend deyû ma'rûfdur."

3- Mebânî-i Hayriyye İdâresi Defterleri

Defter Sahife No	Sıra No	Esas No	Semt-i Me h r ve Mahallesi	Nev i	v k f n smi
8	61	1316	B l Bey-Ey b Zeynep Hâtun Mahallesi	Dergâh	Dest Hasan Efendi

Bu defterlerden de yine rahmetli İ. F. Ayanoğlu'nun izin ve yardımlarıyla -kısmen- istifade edebilmiştik. Bahis konusu kaynaklar da takriben (100) seneliktir.

Yukarıdaki 2 ve 3 numaraları dikkatle karşılaştırırsak, bu son devir kayıtlarının çok dikkatsizce, belki de yerlerini bile görmeden hazırlandığını sezmemek kabildir. (2) 'de Bâlî Yekdest Hasan Efendi (?) ibâresi, aynı Esas/Sıra No.

ile (1316), (3)'de Bâlî Bey ve Dest Hasan Efendi (? olmuştur. Dest, bilindiği üzere "El" demektir ve burada hiç bir anlamı yoktur. "Yekdest" denilmesi gerekirdi.

4- Meclis-i Meşâyih Reisi, Tophane'deki Kadîrîhâne'nin Kadîrî Şeyhi Ahmed Muhyiddin Efendi (1852-1909'da Rodos'te sürgünde iken vefat etmiştir) , Tomar-ı Tekâyâ, 1900'lü yıllar, ancak fotokopisini inceleyebilen M. Erol KILIÇ'tır. (252) adet tekkeyi ve postnişinlerini ihtiva eder ¹¹

Sıra No. 232 (s.273)

Eyüb'de Şeyh Bâlî Hasan Yekdest Efendi Tekkesi: Altı postnişin vazife görmüştür. Görüldüğü gibi , bu kayıta da, son devre özel bir isimler karmaşası gözlemlenmektedir.

5- Mustafa ÖZDAMAR, Dersaadet Dergâhları, İst,1994,s.26-27, "*Çolak Hasan Halvetî Dergâhı*" başlığı altında. Bu kısaca açıklama, maalesef büyük bir talih-sizlik teşkil etmiştir. Yazar, hem sokakları (Gümüşsuyu Câmi Sokağı!?! ilgilendiğimiz noktadan oldukça uzaktır) hem de mevkileri birbirine karıştırdığı gibi, Çolak Şeyh Hasan Efendi ile oğlu Hâfız Mehmed Rızâ Efendinin kabirlerini Nahilbend Hasan Ağa Türbesi'nin içine getirmiştir. Tekkemiz de, "**Bâlî Bey** (?) Dost (?) (Yekdest, Dest; o da Dost olmuş!) **Hasan Efendi**" diye bir ucûbe halindedir. Bu birbirine geçmiş kayıtlar ve isimlendirmeler, eski metinlerden yararlanmanın yüzeysel bir bakışla ne kadar büyük yanlışlara neden olabileceğinin açık bir işaretidir. Yeri gelmişken ifade edelim. Yukarıda adı geçen merhum Ceylânzâde Nazmi Efendinin, 1976 yılında bizlere tek-tek ezbere saydığı Eyüb ve civârı tekkelerinin arasında "Hasan Bâlî" veya "Bâlî Bey – Yek-

dest Hasan Efendi" diye bir dergâh yoktur. Tekkemizle ilgili açık ve kesin beyan şöyledir: "*Ancak ziyaretçileri karşılayabilecek büyüklükte, ahşap, eski polis noktasının karşısındaki, son şeyhi (Hasan Efendi) Hariciye memurlarından ve Kadîrîyeden olan ve tekkelerin kapatılmasından önce vefat etmiş bulunan, İdris Köşkü -nâm-ı diğer- Çolak Hasan Efendi Tekkesi.*"

6- M. Nermi HASKAN, Eyüpsultan Târîhi ,İlâveli 2 nci baskı,Eyüpsultan Vakfı yay. İst. 1996, s.103-104. "*Çolak Hasan Bâlî Efendi Tekkesi*" Onca zahmet ve göz nuru sarfederek hazırlanmış olan bu geniş hacimli kitap dahi, son devir kayıtlarının karmaşası içindeki tuzaklara düşmekten maalesef kurtulamamıştır. Görüldüğü gibi, tekkenin adı bir halita halindedir. İşin daha garip bir yanını şudur ki, merhum Haskan bu maddenin dip notunda, bizim "Vakıflar Dergisi, Sayı: 18, Ankara 1984" deki makalemizi gösterdiği halde, orada açıklanan noktalardan hiç yararlanmışa benzememektedir. Tekkelerin son devirlere yakın bir tarihte ortaya çıktığı anlaşılan bu Bâlî Baba veya Hasan (?) Bâlî hakkında, biraz yukarıda adı geçen makalemizde ortaya attıklarımıza tekrar değinelim: "O halde, şu ana kadar başka hiçbir yerde rastlayamadığımız bu Bâlî Baba veya Bâlî Bey veya Hasan Bâlî kimdir? Zeyneb Hâtun ve zevci İdris-i Bitlisî ile münasebetleri nedir? Bu nokta, başlıbaşına derin bir araştırmayı gerektiren bir husustur." İşe yeniden başlarken, yaşlı görgü tanıklarının 1976-1978 yıllarında bizlere söylediklerini dikkatle gözönünde tutalım.

- Eyüb Câmii imamlarından merhum Hafız Rahmi Günay'dan (4 ağustos 1978):

"İdris Köşkünde Zeynep Hâtun Mescidi

¹¹ M.Erol KILIÇ, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri", İstanbul Armağanı III, Bel. y., İst. 1997, s.259-274 ; özellikle s.266.

civarında açık bir türbe şeklinde serpuşlu mezar taşı olan, mum yakılan ve dua edilen, Bâlî Baba dediğimiz bir yatırı gayet iyi hatırlıyorum. Kulübemsi bir evde oturan bir türbedar bu türbeye bakardı. Eyüb-Eskiyeni’de kendi mescidinin içinde halen medfun olan (Abdullah) Bâlî Hoca’nın bu mescidi buraya çok uzak ve apayrı bir binadır ¹²Ve o Bâlî Hoca’nın bu Bâlî Baba ile bir irtibatı yoktur.” (Bkz. Resim 6 ve 7).

Kaba krokide (Bkz. Resim :3) , İdris Köşkü Caddesinden batıya yönelen Türbe Sokağı’nın sonunda çift selvi ile gösterilen yer, bu açık türbedir.

İdris Köşküden daha aşağıda bir yerde yıkıntıları bulunan Hâtûniye (Hoca Hüsam Efendi) Nakşî Dergâhı’nın (Kırkmerdiven Caddesi , No. 14) sınırları içinde inşa edilen yeni bir evde kiracı olarak oturan, Askerî Sanat Okulu mezunu, Tornacı M. Ali Ayrıl, 17.07.1976’da bizlere şunları söylemişti:

“Zeyneb Hâtun Mescidi’ne yakın bir yerde bulunan bahsettiğiniz türbede, sarıklı, yeşile boyalı bir taşı, burada dua edildiğini ve mum yakıldığını gayet iyi hatırlıyorum. Mahalleli bu yatıra Bâlî Baba diyordu.”

O senelerde incelediğimiz bu açık türbede, kitabesiz bir kuyu bileziği, şâhidesiz , yerden az yüksekte bir kapak taşı ile iki küçük , çocuk mezar taşlarını andıran şâhideler ve türbenin etrafını çeviren bir parmaklıkla iki selvi ağacı vardı.

2006 yılının Mayıs ayı içindeki ziyaretimizde, kuyu bileziğinin kaybolmuş, parmaklık, kapak taşı ve iki küçük mezar taşının yazılarını okunamaz hale getiren koyu bir yeşile boyanmış olduğunu gördük. Bahis konusu mezar taşlarının yazısını merhûm M.Nermi Haskan’dan aktarmamız gereklidir (a.g.e.,

s.243):

“İki küçük kabir taşı –şâhideler- aynı pehle taşı üzerindedir. Şâhidesiz lahîit ise fazla büyük değildir. Atiyye Sultan Türbedârı el-Hacc Ömer Efendi’nin oğlu Mehmet Rif’at Efendi (M. 1847) ve Atiyye Sultan’ın kızı Seniyye Hanım Sultan Hz.’nin tayasının oğlu İsmâil Bey (M.1847). Bundan başka taş yoktur. Şâhidesiz pehle taşının bu civardaki mescidin kurucusu, İdris-i Bitlisî’nin hanımı Zeyneb Hâtun’a ait olduğu söylenmektedir.”

Gerçekten bizler de 1976-78 yıllarında çevrede araştırma yaparken, mahalleli Zeyneb Hâtun’un mezarı için aynı söylentileri duymuştuk. Eski kayıtlardan, Zeyneb Hâtun’un medfun olduğu yerin mescidinin mihrabı önünde olduğunu öğreniyoruz. Merhum M. Nermi Haskan da mescidin (a.g.e., s.92-93) M.1520 tarihinden sonra yaptırıldığını, Zeyneb Hâtun’un kabrinin mescidin önünde bulunması gerektiğini bildiriyor. Aynı yazar, Eyüp Sultan Tarihi adlı kitabında devamla, mescidin H. 1203 (M.1788-1789) ; H. 1258 (M.1842-1843) “Atiyye Sultan tarafından” ve nihayet H. 1314 (M.1896-1897) ‘de üç kere ihya ve tamir olduğunu ilave ediyor.

Hadîka’da bu merkad hakkında (a.g.e. C.I., s.262-265) “Bâniyesi mez-bûre hâtun, İdris-i Bitlisî’nin zevcesi idi. Mezbûre dahi anda medfûndur.” denilmektedir. Merhum M. Halit Tanık da “Hazret-i Hâlid ve Eyüb Beldesi “ adlı küçük fakat çok faydalı kitabında ¹³“Zeyneb Hâtun Mescidi; kabri mescidin önündedir.” diyor.

Adı yukarılarda çok geçen Ceylânzâde Nazmi Efendi, 28 Ağustos 1976 Cumartesi günü, bizlere Eyüb Tekkelerini sayarken, “Yeri gelmişken bir istit-râd yapalım : Halk buraya Zeyneb Hâtun Türbesi diyor. Halbuki Zeyneb Hâ-

¹² Hadîka, a.g.e., C.I, s.267-268: “Bâlî Hoca Mescidi”.

¹³ M. Hâlid TANIK, a.g.e., İst. 1947, s.47, sıra no.22.

tun'un mezarı mescidinin mihrabı önünde idi. Taşı diğer bazı taşlarla beraber kaybolmuştur." demişti.

Bu açık ifadeyi desteklemek için, 2006 yılının Mayıs ayında Zeyneb Hâtun Mescidi'nin bir mezbelelik halindeki mihrabının önünde hâlen duran bir kapak taşının slaydını çekmiş bulunuyoruz. (Resim: 25)

Serbest yazar Müfid Yüksel¹⁴, İdris-i Bitlisî ve yazılı eserleri hakkında güzel ve detaylı bir tebliğ sunmuş olmakla beraber, bununla yetinmeyip İdris-i Bitlisî ve zevcesi Zeyneb Hâtun'un yerüstü eserleri hakkında mütâlâalar yürütmeye kalkışınca, baştan beri andığımız tuzaklara düşmekten kurtulamamıştır. Bâlî Baba türbesini Zeyneb Hâtun'un açık türbesi sanmaktan başlayıp, çok daha aşağıdaki Gümüşsuyu Çeşmesi ve Namazgâhını, Zevkî Kadın Namazgâhı ile karıştırarak, Zeyneb Hâtunu namazgâh bâniyesi olarak göstermekle biten tâlihsiz beyanları birbirini takip etmektedir.

Yazar, tebliğimizin baş tarafında verdiğimiz, "Vakıflar Dergisi, Ankara 1984, S.18" tarihli makalemize bir göz atmış olsaydı bütün bunlardan önceden kurtulmuş olurdu, demeliyiz.

Şimdi sıra, bu Bâlî Baba meselesine dair birkaç söz söylemek gerektiğine gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, ancak harf devriminden (1928) önce düzenlenen eski yazılı bir Şehremâneti Haritasında, (karş. Resim:3, Kaba Kroki) İdris Köşkü Caddesi tarafından kesilen bir sokak baştan başa Bâlî Baba Türbesi Sokağı adı ile gösterilmektedir. 1934 yılında Mektupçu Osman Nuri (Ergin) Bey tarafından gerçekleştirilen mahalle ve sokakların reorganizasyonu sırasında, bu sokak ikiye bölünerek Gümüşsuyu (Bülbülderesi) tarafı "**Türbe Sokağı**" ve Piyer Loti (Karyağdı)

tarafı da "**Ballı Baba Sokağı**" şeklinde bir ucube haline getirilmiştir. 1934 Şehir Rehberi, pafta: 9'da Ballı Baba Sokağı'na kuzey yönünden bağlanan bir de "**Bâlî Bey Sokağı**" vardır. 1971 Şehir Rehberi, pafta 15'de de yer alan bu sokak, son yıllarda isim değiştirerek, Karyağdı Sokağı'nın uzantısı haline getirilmiştir (A-Z İstanbul Rehber – Atlası, Aysa Ltd. yay, tarihsiz, pafta: 83).

Şu halde, ismi durmadan Çolak Hasan Efendi ve Nahilbend Hasan Ağa ile karıştırılan bir Bâlî Baba Türbesi fiilen mevcuttu ve son yüzyılda çevreden görüldüğü hürmetle son vakıf kayıtlarını derleyenlerin bile akıllarını adamakıllı karıştırmıştı. Şimdi şâhidesiz bulunan kapak taşının üzerinde duran sarıklı, yeşile boyalı mezar taşını, burada du-a edildiğini ve türbede Bizans kalıntısı mumlar yakıldığını gözleriyle görenlerin açık ifadeleri ortadadır.

Biz bu çevreyi oldukça Melâmî havalı bir yer olarak tanımış bulunuyoruz. Karyağdı Bektâşî Tekkesi, Mevlevî İskender Dede/ Zevkî Kadın Namazgâhı, Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevî-hânesi (bu isimlere aşağıda değinilecektir) gibi tesislerin yer aldığı İdris Köşkü ve yakın çevresinde, bazı Melâmî özellikler gösteren mezar taşlarına da rastlanmıştır. Sonradan bir tekkenin vakfiyesine bağlanmayı -ilk fikirlerinin aksine- kabul eden Mevlevî ve Bektaşîlerin Melâmet'ten kaynak almış tarihatlar olduğu hiçbir zaman gözden kaçırılmamalıdır.

İkinci devre Melâmîliğinde karşımıza ilk önce Bayramîliğin kurucusu Hacı Bayram-ı Velî (vef.1429) çıkıyor. Hacı Bayram'ın vefatından sonra, her ikisi de Göynük'te gömülü olan halîfeleri Emîr Sikkînî (Bıçakçı Ömer Dede, vef.1475) ve Fatih'in hocası Akşemseddin (vef.1459) irşad makamına geçtiler.

¹⁴ Müfid YÜKSEL, "İdris-i Bitlisî ve Eyüb'deki Eserleri", Tebliğ, VI. Eyüb Sultan Sempozyumu, Mayıs 2002, s.72-85.

Akşemseddin, Bayramîliğın zâhitlik (=sofuluk) kolunu, Emir Sikkinî ise Melâmîmet neş'esini temsil ediyordu. Bu ikinci kola Bayrâmî Melâmîleri adı verilmiştir.

Bayrâmîlik, 16 ncı yüzyılda tam anlamıyla Melâmîlik şekline dönüşerek, Osmanlı Tarihinde düzene ve resmî ideolojiye karşı çıkan belki en önemli ve en geniş tabanlı sosyal hareketlerden birinin kaynağı olarak kabul edilebilir.

Öyle ki, Bayrâmî Melâmîliği siyasal fonksiyonları da üstlenen bir "kutup" telâkkisine sahipti. Yani, siyasal misyon yüklenmiş bir "kutup-mehdî" kavramı ve kimliği arayışındaydı.¹⁵

Daha sonra Bayrâmî Melâmîleri için tam bir terör devri başladı. Ankaralı Hüsâmeddin Ankara Kalesinde hapis iken ölü bulundu (1557). Ehlibeýt sevgisinden bahseden her şeyh "*Şah'ın kılıcını sallıyor*" diye töhmet altında bırakılıyordu. Bosnalı Hamza Bâlî, Kanuni devrinde (M. 1561-62)'de Süleymaniye Devoğlu (Divoğlu, Deveoğlu?) yokuşunda başı baltayla kesilerek idam edildi. Orada adına yazılı bir "makam" taşı ile Hoca Hamza (Divoğlu Çeşmesi) Mescidi bulunuyor¹⁶). Kendi mezarının Silivrikapı civarında olduğu söylenegilir.

İstanbul'da birçok Bâlî'ler (=koca, eski) ve Bâlâ'lar (=yüksek, yukarı, yüce) gibi isimlere bağlı mezarlar ve dinî yapılar vardır. Ancak öyle sanıyoruz ki, Melâmîmet neş'esi nedeniyle belki de en meşhurları Şehîd Hamza Bâlî'dir.

Geçen yüzyılın (belki 19.yy'ın ikinci yarısı veya 20. yy. başları) bilemediğimiz bir zamanında, Melâmî- meşreb bir zât oraya belki de Bosnalı Hoca Hamza Bâlî'nin namına sarıklı bir makam taşı dikmiş ve yaratılan bu yeni evliyaya çevre halkı büyük hürmet gösterince, eski kayıtlardaki Çolak Hasan

Efendi ve Nahilbend Hasan Ağa yavaş-yavaş ikinci plâna itilip unutulmuş, aceleci ve bilgisiz vakıf memurlarının kayıtlarında "*Çolak (Yekdest) Hasan Bâlî*" hâтта "*Bâlî Bey* - bir sokak isminde olduğu gibi- *Dest Hasan Efendi?*" v.b. karma ve saçma isimler ve kişilikler türetilmiştir.

Araştırmamız henüz sona ermemiştir; ancak şu ana kadar edindiğimiz kanaati beyan etmekte bir sakınca görmediğimizi belirtmek isteriz.

İDRİS KÖŞKÜ ve YAKIN ÇEVRESİNDE RASTLANAN DİĞER TARİH ve İSİMLENDİRME YANLIŞLARI

Tebliğimizi sunarken ısrarla vurguladığımız gibi, İdris Köşkü ve yakın çevresinde yapılan düzenlemeler ve konulan kitabeler hakkında , bu hayırlı işe emek veren kişi ve kuruluşlara karşı şükran duymaktayız. Bu gayretler mutlaka büyük bir iyi niyetle sarf edilmiştir. Sonuç olarak, asla herşeye dürbünün tersinden bakan hınzır bir tenkitçi kimliğine bürünmek niyetinde değiliz. Aynı zamanda, değineceğimiz isimlendirme ve tarih yanlışlarının hepsi anılan düzenlemeler sırasında meydana gelmiş de değildir.

Şimdi yokuşun daha aşığından başlayarak, sıra ile söz açacağımız noktalara doğru yükselelim.

1- Bestekâr Zekâî Dede Efendi aile sofası (Resim:26): (Karyağdı Sokağı) Klasik San'at Musikimizin son büyük bestekârı sayılan, Eyüb-Bahariye Mevlevîhânesinin Kudümzen başısı Zekâî Dede Efendi'nin ölüm tarihi M.1897'dir. Aile sofasının önündeki yeni yazılı takdim kitâbesine her nasılsa M. 1891 tarihi konulmuştur.

Ancak, Zekâî Dede Efendi'nin toru-

¹⁵ Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühidler, Tarih Vakfı y., İst. 1998,s.290-304, "Hamzaviler"*.

¹⁶ Hadîka,a.g.e. C.I, s.110; "*Divoğlu Çeşmesi Mescidi der kurb-i Süleymaniye*".

Resim25: Zeyneb Hâtun Mescidi mihrabı önündeki kapak taşı (2006'da)

nu Em. Pers. Alb. M.Tevhit Turnalı'dan memnuniyetle öğrendiğimize göre, Eyüb Zekâi Dede İlköğretim Okulunun Müdürü Sn. Cemil Osman Sonel, bu tarihi düzelttirmek üzere girişimlerini sürdürmektedir.

Yeri gelmişken, Zekâi Dede Efendi'nin Eyüb Kurukavak Caddesi (şimdi Hâlid Paşa Caddesi) No.84 (eski 64) 'deki eviyle ilgili olarak çekilen hatâlı bir resme değinmek gerekir.

Merhum M. Nermi Haskan'ın (a.g.e. s.369 ve oradaki resim) hacimli kitabında yer alan resim, Cedid (Semiz) Ali Paşa Câmii'nin sağ tarafındaki (mihraba sokaktan bakış açısından) iki katlı ahşap eve aittir. Bu ev,vaktiyle Eyüb'lü meşhur tuğlacı merhum Şaban Özbalcık'ın mülkiyetinde olup (kendisinin aynı caddede daha yüksek bir evi de vardı) hatırladığımız yıllarda burada Tosun Efendi adında bir kiracı otururdu.

Zekâi Dede'nin evi, sokaktan mihraba bakış açısına göre sol tarafta,üç katlı ahşap bir evdi.¹⁷

Mâlî zorunluluklarla ,Zekâi Dede Efendi-zâde Hâfız Ahmed Irsoy'un (v.1943) oğlu (Em. Alb. Halim Irsoy) ve kızı (Mısbah Irsoy) tarafından (her ikisi de vefat etmişlerdir) 1964 yılında bir celep ailesine satılan ev, M. N. Haskan'ın "*aslına uygun olarak yeniden yaptırılmıştır*" notunun aksine, beton bir apartman haline sokulmuştur.

İşin en ilginç yanı şudur ki, apart-

manı diken yeni mâlikler, kendilerinden şart olarak böyle birşey istenmediği halde, hürmet ve vefa göstererek, binanın adını "*Zekâi Dede Apartmanı*" koymuşlardır.

2- Kaşgârî "Nakşbendî" Dergâhı (Resim : 27): (Karyağdı Sokağı) Bu ünlü Nakşî Tekkesine giden yolun başına "*Kaşgârî Murtaza Efendi Tekkesi*" yazılı bir levha konmuştur. Fazla ayrıntılara girmeden kısaca ifade edelim. Resimde görülen kafesî destarlı mezar taşı H.1160 (M.1747) tarihli olup, Yekçeşm (=tek gözlü) el-Hacc Murtaza

Resim26: Piyer Loti'ye çıkan yoluş(Karyağdı Sokağı) üzerinde, solda Bestekâr Zekâi Dede Efendi aile sofrası

Efendiye¹⁸ aittir. Kaleminden yetişip hâcegândan oldu. M.1733'de Tophane Nâzırlığına, 1734'de Tersane Eminliği'ne getirildi.Sonra sıra ile Anadolu Muhasebecisi, Cizye Muhasebecisi, M.1746'da Ruznamçeci-i Evvel oldu. Nakşbendîyyeden olup ilk şeyhi Yekdest Ahmed Mekkîdir. Kaşgârî Abdullah Efendi için bu tekkeyi binâ eyledi (M.1745). Oğulları ile beraber orada medfundur.

Görüüleceği üzere, Murtaza Efendi'nin kendisi Kaşgârlı değildir. Tekkeyi Kaşgârî Abdullah Efendi için yaptırmıştır. Bu nedenle, bahis konusu levha tam gerçeği yansıtmamaktadır; düzeltilmesi gerekir.

3- Eyüb'e ilk gömülen Şeyhülislâm Çe-

¹⁸ Mehmed SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî*, C.IV. s.361, "*Murtaza Efendi*" maddesi.

¹⁷ Karş. A. Bilgin TURNALI, "*Zekâi Dede'nin Yıktırılan Evi'nin Hazin Hikayesi*", *Bizim Anadolu Gazetesi*, 25 Mart ve 1 Nisan 1971.

lebi Alâeddin el-Arabî Türbesi: (karş. Resim 12-13-14) (Karyağdı Sokağı, Piyer Loti Kahvesi karşısında)^{19,20} Bu referanslarda ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, Halep doğumlu Şeyhülislâm Çelebi Alâeddin el-Arabî, II. Bayezid devri Şeyhülislâmlarından olup, görevinde oldukça kısa bir süre kaldıktan sonra H.901'de (M.1495-1496) vefat ederek İdris Köşkündeki müstakil türbesine gömülmüştür.

Yabancı gezginlerin resimlerinde (bkz. dip not'daki makale No.19) ve merhum Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in restitüsyon çiziminde ayrıntıları gösterilen türbe, yavaş-yavaş erimiş ve günümüze güdük kalmış bazı dikmeleri erişebilmiştir. Haliç'e bakan küfeki taşından hatıllı tek dikme (kısmen!) ve diğer dikmeden arta kala köşe duvarı günümüzde duruyor.

Mahalleli tarafından bir zamanlar Fatih Sultan Mehmed'in "atının mezarı" diye bilinip gelenlere söylenen komik rivayet (bunu 1976 'larda biz de duymuştuk) şimdi şekil değiştirmiş; hazret bu defa da bir tabela ile "Fatih Sultan Mehmed Han Hz.'nin Aşçıbaşısı) olarak isimlendirilmiştir. Bu tabelanın derhal oradan kaldırılması icap etmektedir. Türbenin çok yakınında olması gereken Kanuni devri Baş Defterdarlarından İbrahim Çelebi/ Paşa'nın taşını bulabilmek yeni mezarlar yüzünden mümkün olmadı. Bu yeniler patolojik urlar gibi tarihimizi kemirmektedir. Doğruluğu ile tanınmış ve M.1542-1544 tarihleri arasında görev yapmış bu zâti burada -üzüntüyle- anmış olalım.

4- Nahilbend Hasan Ağa Türbesi (karş. Resim: 15 ve 16) (Hadîka, a.g.e. I/213). "Bânîsî el-Hâcc Hasan Ağadır ki, kudemâ-yı sudûr-ı izâmından, Uzunçarşu'da Câmi-i şerîf sahibi İbrahim Paşa'nın ²¹

etba'ından olup, silâhdarları dahi olmuşdur. İdris Köşkü nâm mahalde müstakil türbede medfûndur. Nahl-i sûr'un ibtidâ mucidi bunlar olmağla Nahilbend deyû ma'rûfdur."

Yukarıda II. nci bölümde de bir nebze sözü edilen Nahilbend Mescidi, Sultan Ahmed Câmii yakınlarındadır. Mescid 1912 İshak Paşa yangınında yanmış, dört duvar halindeki yıkıntısı sonradan halk tarafından onarılıp, 1962 yılında önüne betonarme sütunlu bir revak eklenmiştir.²²

Şu halde, Nahilbend Hasan Ağa Türbesi'nin, hem ön tarafında, İdris Köşkü Caddesi'ne bakan yüzündeki yeni yazılı kitâbe ve hem de arka taraftan türbeye ve oradan da küçük çilehâneye geçit veren daracık kapısı yanındaki yine yeni yazılı levha gerçekleri yansıtmamaktadır:

(a) Çolak Hasan Dede Türbesi;

(b) Müderris Hasan Dede - bir dönem askerlik de yapmıştır;

(c) Mezarı zamanın Tekkesi (külliyesi) içindedir.

Cevaplıyalım:

(a) Burası Çolak Hasan Efendi Türbesi değildir. Yukarıda buna geniş bir şekilde değinilmişti.

(b) Müderris Hasan Dede diye bir kişilik yoktur. Askerlik yapan (1711 Prut Seferinde) Çolak Hasan Efendi'dir. Mezarı, epey aşağıda, Kaşgârî Dergâhı önündeki yol ayrımında idi.

(c) Burası Nahilbend Hasan Ağa'nın türbesi olup, adamcağız ne yatırlardandır ve ne de burası tam Çolak Hasan Efendi'nin dergâhının yeri değildir. Türbenin caddeye bakan yüzünde, küçük çilehânenin penceresinin üzerindeki eski harflerle yazılı kitabe şöyledir: (Resim: 28). " Türbe-i Nahilbend merhum ve mağfur el-Hâcc Hasan, tâmir tarihi sene 1186" (M.1772-1773).

¹⁹ Semavi EYİCE, "Eyüb-sultan'da ilk Şeyhülislâm Türbesi" Tebliğ, Eyüp Sultan Sempozyumu, VIII, İst. 2004, s.12-15.

²⁰ İlmiye Sâlnâmesi, Yeni harflerle yayına hazırlayanlar: S.A.KAHRAMAN, A.N.GALİTE-KİN, C.DADAŞ, İşâret Yayınları, 1 nci baskı: İst. Nisan 1998, s.293-295; "Çelebi Alâeddin el-Arabî Efendi" maddesi.

²¹ Çandarlı İbrahim Paşa, sonra Sadrâzam; vef. M.1499.

²² E. Hakkı AYVERDİ, Fâtih Devri Mimarisi, Osmanlı Mimarisi, İst. 1973, C.III, s.474-475

Resim27: Zekâi Dede aile sofasının biraz yukarısında ve yine solda Kaşgârî Dergâhı'nın bânisi Murtaza Efendi'nin mezar taşı

Türbe temiz ve bakımlı tutulmaktadır. İçeride beton kaplı,sarıklı bir merkad vardır. Yandaki küçük çilehâneye dikdörtgen bir menfezden geçiliyor. Çilehânenin caddeye bakan yüzünde bir pencere vardır. Menfezin karşısında kemerli,derin olmayan bir girinti mevcuttur. Sağda ise küçük bir mihrap nişi göze çarpıyor. Türbe'den sonra, kuzeye doğru İdris Köşkü Caddesi boyunca Belediyenin yeni konaklama tesisleri uzanmaktadır (Resim:29). Bahis konusu tabela ve levhaların değiştirilmesini arzu ediyoruz.

5- Niyet Kuyusu (Can Kuyusu):

Bu noktanın arazi üzerindeki konumuna ve ayrıntılarına geçmeden, son devirde kuyu üzerine yazılmış ilginç bazı haberleri görelim.

(a) Evliya Çelebi, C.I,s.399;

(b) İ. Hakkı Konyalı (Atis) , Niyet Kuyusunda Gaipiten Haber, Her Hafta Dergisi, C.7, S.84 ,5 Şubat 1949; 23;

(c) Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ank.

Üniv.yay. Ankara 1967, s.237-239;

(d) Millî Mecmua, 10 Kânunusânî -Ocak- 1340 (M.1924) (Eski yazı ile);

-Niyet Kuyusu-

"Eyüb'de bir de Niyet Kuyusu vardır. Bu kuyu Gümüşsuyundadır. Bazı sınıf halkça ve alelhusus kadınlarca mergub olup her ne niyet için nazr (=bakış) olursa görünür diye şöhret almıştır. Zayıfatı olanlar, taşrada yolcusu bulunanlar, kısmeti zuhur etmemiş kızlar, yıldızı düşkün kadınlar bu kuyuya gelirler, kuyu başında taş bileziğin üstündeki oyuklardan birinin içine gönüllerinden kopan akçayı bırakırlar, ba'de (=sonra) kuyu başındaki bacı kadının delâletiyle kuyunun içerisine nasb-ı nazar ederler. Bacı: (Bak-bak kızım sarı bıyıklı bir adam geçiyor işte bak...) gibi..."

(e) Karagöz Dergisi, S.1782, 15 Nisan 1341 (M.1925), (eski yazı ile): Eyüb Sultan'daki Niyet Kuyusu'nun Dalaveresi? Niyet Kuyusu mu? Maden mi?

"Geçenlerde cesur bir muharrir Eyüb Sultan'a gitmiş, her gün yüzlerce zavallının ziyaret edip niyet baktığı mahut ve meşhur kuyunun esrarını anlamağa çalışmış! Biz bu kuyuyu işitiriz, görmedik ve görmeyi de aklımızdan geçirmedik, çünkü böyle zıvalarla uğraşacak vaktimiz yoktur. Bir akşam gazetesinin muharriri olan gazeteci arkadaşımız kuyudaki bütün esrarın kuyuyu para ile herkese gezdiren bir kocakarıdan gel-

Resim28: Nahilbend Hasan Ağa Türbesi'nin pencere üstü kitabesi

²³ İ.Hakkı Konyalı, bu makalede şu bilgileri veriyor: "Bu mahalli ziyarete gittim. 27 çeşit sümbül arasındaki bahçede, iki kuyu,bir mezartaşı ve bir de namazgâh mihrapçığı bulunuyordu. Kuyu çok derindi 40 kulaç urgan sarkıttık, dibini bulamadık. Yosunlu suyu ve bir ölü gözü parlaklığı olan kuyunun, Bizanslılardan geçip yaşadığı sanılıyor."

Resim29: Nahilbend Hasan Ağa Türbesi önünden, İdris Köşkü Caddesi boyunca uzanan Belediye'nin yeni konaklama tesisleri

diğini keşfetmiş, kuyuya bakıp muradını anlamak isteyenler meselâ hastamız ölecek mi kalacak mı anlamak istiyorsa gözüne tabut görünürmüş, bir kaybı var da bulunacaksa tül görünürmüş. Bu arkadaş, ağır hastam var demiş, kocakarı kendini sıkı tut, imanın sağlam olsun gibi birkaç palavradan sonra kendisini kuyuya götürmüş: Şimdi başını sok da bak, fakat biz emir vermeden sakın başını kaldırma iyi saatte olsunların şerrine uğrar çarpılırsın ha! diye sıkı sıkı tenbih etmiş, muharrir kuyuya eğilmiş, fakat başını kaldırıp bakmak

Resim30: İdris Köşkü Caddesinde, şimdi mevcut olmayan 16 No. evin bahçesi (1976'da); açıklamalar metindedir

için içi gidiyormuş, kuyuya bakmış, evvelâ bir karartı görmüş, o çekilmiş, ardından bir tabut şekli görünmemiş mi? Gazeteci; kadın söylemeden başını kaldırmış, bir de bakmış, kocakarının elinde küçük bir tabut, güneşe tutmuş, gölgesini de kuyuya vermiş. Bunu okuyunca yıllardan beri niyet kuyusu, niyet kuyusu diye kızların kısmetini, hastaların şifasını, kayıpların niyeti için yüzbinlerce kişiyi içine baktıran kuyunun içyüzünü anladık, fakat ne dersiniz o kadın bu marifeti sayesinde halkı iyi saatte olsunlarla korkutarak tamam beş tane ev sahibi olmuş? İnsan bunu anlayınca oralara kadar gidip hastasına şifa, kısmetine dua bekliyen biçârelere mi,

Resim31: Mevlî İskender Dede Taşı ve yeni kuyu bileziği (2006'da)

yoksa onların verdikleri paralara mı, hangisine acıyacağına şaşırıyor!"

Şimdi, 1976 yılında o noktada mevcut, şimdi yerini Belediye'nin konaklama tesisleri kaplamış olan 16 numaralı, iki katlı eve doğru, maziye bir gezi yapalım . (Karş. Resim: 20.)

Bu evin kapısında, soldan itibaren Dünder Ozar, merhûm Şinasi Akbatu ve kapıyı açan kişi ile konuşan merhum Kemal Elker'i görüyoruz.

Evin bahçesine geçildiğinde (Resim: 30), solda Mevlî İskender Dede'nin sikkeli mezar taşı, sağda evde oturan zâtin deneyimlerine dayanarak işâret ettiği üstü kapalı niyet kuyusu ve ikisinin ortasında, tam karşısında ise Üçün-

Resim32: Niyet Kuyusu tabelâh kuyu bileziği

cü Osman'ın üçüncü kadını Zevkî Kadın'ın ihyâ ettiği namazgâh taşı görülmektedir. Şimdi buraları, Belediyenin konaklama tesislerinin önünde tamamen açılmış durumda buluyor.

Bu resimde, İskender Dede'nin Mevlevî sikkeli mezar taşının tam önünde duran merhûm Kemal Elker, solundaki 16 kapı numaralı iki katlı ahşap evde yıllardır oturan kısa boylu bir zat ve onun solunda da (güneş gözlüğü göğsüne takılı) dostumuz Dünder Ozar yer almaktadır.

Resimde görülmeyen, bileziği kitabeli bir başka kuyu ise, resme bakış açımıza göre en solda kalmıştı ve bu bileziği kitabeli kuyunun niyet kuyusu

Resim33: Niyet Kuyusu olarak itibar edilen kuyu bileziği'nin kitâbesi (2006'da)

olmadığı, kapıyı bize açan zat tarafından açık bir şekilde ifade edilmişti. Yazısız niyet kuyusunun bilezik taşı, görüldüğü gibi hafif bir şekilde bombelidir.

Şimdi, konaklama tesislerinin önünden geçen yeni yol ile birbirinden ayrılmış olan İskender Dede taşı ile niyet kuyusu olarak itibar edilen (herhalde yazıtlı bulunduğu için olmalı!) ve yanına tabela konulan kuyunun şu andaki konumunu görelim. Görüldüğü gibi, bu

bilezik taşı bombesizdir.(Resim: 31).

Tabela konulmuş kuyu bileziği (Wishing Well) (Resim: 32) üzerindeki, çok aşınmış durumda bulunan yazıtı tebeşirle boyayarak az çok okunur hâle getirdik: (Resim 33).

“Sâhibü'l hayrat vel hasenat Cameşûycu (= Çamaşırıcı) Cevrî Usta ruhiyçün el-Fâtiha, sene 1260 veya 1265?” (M.1844-49!?) Demek ki bu kuyuyu hayatını çamaşır yıkamakla kazanan Cevrî Usta isimli bir kadın açtırmıştır.

Dikkatimizi üzerinde çalıştığımız noktanın oldukça ilerisinde, kuzey yönünde, Nargile Evi - Kafe Yeşil ve Târihî Kafe arasında rastgele konulmuş benzeyen (!?) yazısız ve bombeli bir kuyu bileziği çektik.(Resim:34). Bu resimdeki bilezik ile 30 numaralı resimdeki (yıl: 1976) kuyu bileziğini karşılaştırdığımızda, oldukça - özellikle bombelerde- yakın benzerlikler bulduk.

Şu halde, görgü tanıklarının açık ifadesi ile de desteklendiği gibi, bugün yanında “Niyet Kuyusu” tabelası bulunan kuyunun gerçek niyet kuyusu olması hayli şüphelidir. Ayrıca silik kitabeyi okurken , bilezik taşının sallandığını ve altı ile bir irtibatının olmadığını tesbit ettik.

6- Zevkî Kadın Namazgâh Taşı: III. Osman'ın (1754-1757) üçüncü kadını Zevkî Kadın'ın ²⁴ namazgâh taşı ve konumu, 30 numaralı resimde belirgin olarak görülmektedir. H.1182 tarihli (M.1768-1769) bu taşın alt tarafında küçük bir mihrapçık vardı ve ortasında da bir kandil asılı idi. Zevkî Kadın'ın hemen yandaki İskender Dede Namazgâhını ihya ettiğini belirten bu tarihi bakımdan değerli taş, maalesef düzenlemeler sırasında veya daha önce ortadan kaybolmuştur. Taşın, Vakıflar'ın Teberrükât ambarında bulunduğunu

²⁴ M. Çağatay ULUÇAY, Pa-dışahların Kadınları ve Kızları, TTK. Yay., Ank. 1980,s.97.

dilemekten başka bir ümidimiz yoktur.

7- Mevlevî İskender Dede'nin H. 997 (M.1588-1589) tarihli taşı:

Destarlı ve Mevlevî sikkeli bu taş, günümüzde mevcut olup çiçekler içinde korunmaktadır. Yazısı, 16 ncı yüzyıl karakterinde görülmemektedir ve muhtemelen muhdestir (=sonradan yazılmış olmalı.). *"Merhûm Kutbü'l-arîfîn İskender Dede rûhiyçün el-Fâtiha 997"* (Resim: 35). Bu mezar taşının hemen yanına bir tabela konulmuştur: (Resim: 36). *"Mevlevî İskender Dede kabri. Mevlevî Tekkesi Şeyhi İskender Dede 1589 (H.997) da vefat etmiştir. Mezarı, zamanın Tekkesi'nin (Külliyesi) bahçesinde dir."*

1976 yılında hayatta olan , İstanbul Vilâyeti emekli Muhasebe Müdürlerinden Tevfik Demiroğlu (ki merhûm Kemal Elker'in ilk âmiri imiş) özellikle Eyüb tekkelerini çok iyi bilen bir zat olarak kendisine başvurduğumuzda *"Bu isimde bir tekke hatırlamıyorum; orası daha çok bir namazgâh yeridir"* demişti.

Zâten, daha önce isimleri geçen merhûmlar İsmail Hakkı Kırmızıtaçlı ve Ceylan-zâde Nazmi Efendiler de bize güvenle saydıkları Eyüb Tekkeleri arasında böyle bir isim belirtmiş değildir.

İşleri biraz karıştıran bir kayıt,yukarıda ayrıntıları ile açıklanan R. 1341 /M.1925 tarihli son tekkeler sayım defterinde, 45 numara altında karşımıza çıkmaktadır: *"İskender Dede –Eyüb İdris Köşkü nezdinde- Meşrûtası olmadığı – Vakfiyesinin mukayyed (= kayıtlı) olmadığı."*

Bu sayımın nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştirildiğini, bazı kayıtların şahıslarla konuşarak hazırlandığını, bilgisiz ve aceleci evkaf memurlarının

Resim34: Daha ilerideki bombeli bir kuyu bileziği

kullanıldığını daha önce belirtmiştik.

Elimizde, *"Zevki Kadın'ın ihyâ ettiği İskender Dede Namazgâhı"* kaydı varken (bkz.6 – numara) , meşrûtası ve vakfiyesi olmayan bu "mevhum" tekkeye fazla itibar etmemek kararındayız. Kaybolan Namazgâh taşında şunlar yazılı idi: *"Sahibü'l-hayrat Sultan Osman Efendimizin üçüncü kadını Zevkî Kadın'ın İskender Dede'yi ihyâsıdır..."*

Resim35: İskender Dede'nin çiçekler içindeki mezar taşı

8- Dolancı (Dolapçı) Derviş Mehmed Mevlevihânesi Yakın çevrede, faaliyete geçmeden kapanan bir Mevlevihâneyi eski kayıtlardan çıkarabiliyoruz.. Hadîka'da (a.g.e. I/ 265, Zeynep Hatun Mescidi maddesinin sonunda) şöyle bir hadise anlatılır. *"Çolak Hasan Tekyesine karîb (= yakın) mahalde tarîk-i Mevlevîyyeden Dolancı Derviş Mehmed H. 1230 (M.1814-1815) târihinde Mevlevîhâne binâ etmiş ve kendine Konya'dan şeyhlik getirtmiş idi; lâkin Âsitâne-i*

aliyye'de (=İstanbul) olan şeyhler mu'araza (=çekişme) ettiklerinden, bir vechile semâ ve âyin-i Mevlevîyye'den bir nesneye kadir olamayup, hâli üzerine terk etmekle tedric ile (yavaş-yavaş) münhedim (=yıkık, harap) oldu. Şeyh-i mezbûr H. 1240 (M. 1824-1825) târihinde vefât idüb, Kasım Paşa Mevlevîhânesi mezâristanında medfûndur."

Merhûm Abdülbâki Gölpınarlı hocamız, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik adlı eserinde ²⁵, bu konuda gayet geniş bilgiler vermektedir: "İstanbulda, bu saydığımız Mevlevî Tekkelerinden başka bir de Eyüp sırtında, Gümüşsuyu civarında İdrisköşkü denen meşhur İdris-i Bitlisî'nin (Ölm. 1521) karısı Zeyneb Hâtun'un mescidi bulunan yerde, Dolapçı lâkabıyla tanınan İstanbullu Derviş Mehmed, bir Mevlevî-hâne kurmuştu. Seyyid Nâsır Abdülbâkî Dede'nin (ölm. 1821), Yenikapı Mevlevî-hânesine aid olan ve mezkûr tekkenin son şeyhi Mehmed Abdülbâki Dede'nin oğlu Rüsûhi Baykara'da bulunan "Defter-i Dervîşân" da, bu tekke ve kurucusu hakkında epeyce malûmat vardır. Derviş Mehmed, Ebu-Bekr Çelebi II. zamanında (Ölm. 1785) çile çıkarıp Yenikapı dergâhına gelmiş ve hücre-nişîn olmuş. Sonradan evlenen Mehmed Dede'nin iki karısı varmış. Bir evi Kasımpaşa civarında imiş, bir evi de Eyüp'te. Kendisini Kasımpaşa Mevlevî-hânesine müntesib sayar ve oranın dervişlerinden görünürmüş. 1231 zilkadesinde (1816), İdrisköşkü'nde birkaç ev satın alıyor, onları Mevlevî-hâne şekline sokmak üzere tâdile başlıyor. Henüz bina tamamlanmadan 1232 saferinin 27. günü (1817) vakfiyesini tanzim ettiriyor ve zâviyedarlıkla tevliyeti kendisine ve kendisinden sonra erkek evlâdına şart koşuyor, çelebiden de icazet-nâme istiyor. 1232 şewalının ilk günü (1817) ica-

zet-nâme geliyor, 1234 muharreminin onsekizinde (1818) meşihad-nâme gönderiliyor ve mukabele yapmasına izin veriliyor. 1240 şewalinde (1825) ölüyor, Kasımpaşa Mevlevî-hânesine gömülüyor ve kurulan tekke de böylece kapanıp gidiyor.

Abdülbâki Dede'nin yazıları, Mehmed Dede'yi hiç sevmediğini ve bu tekkenin açılmasına aleyhtar bulunduğunu gösteriyor. Hadîkatü'l- Cevâmî'de, bir münasebetle bu tekkeden bahsedilirken "Âsitâne-i aliyyede olan şeyhler mu'araza ettiklerinden bir vechile semâ ve âyin-i Mevlevîyyeden bir nesneye kadir olamayıp hâli üzere terketmekle tedricen münhedim oldu" deniliyor (C.I,s.,265). Mevlevî Şeyhleri Çelebinin de muvafakatiyle kurulan bu tekkeye Mehmed Dede'nin ahlâkı yüzünden mi hoş bakmıyorlar, lâkabı olan "Dolapçı" sözünde ahlâkına bir imâ mı var, yoksa tekkelerin çokluğu, müridlerin bölünmesini mûcib olur, oraya da vakıf sağlanması, öbür tekkelerin vakıflarını azaltabilir diye ekonomik bir düşünceyle mi bu tekkenin açılmasını istemiyorlar? İkinci sebep daha makul ve daha tabîî galiba."

Dolancı (veya Dolapçı) Derviş Mehmed Efendi'nin Mevlevîhâne yapmak üzere satın aldığı birkaç ahşap evin, Hadîka'daki açık kayda göre, Çolak Hasan Tekkesi'nin yakınında olması nedeniyle, Mevlevî İskender Dede taşının civârında ve onun biraz kuzeyine doğru yer alması gerektiği kanısındayız.

9- Attan Düşen Ali Ağa (İdris-i Bitlisî) Sıbyan Mektebi: (Bkz. Resimler No.20,21,29.) İranlı Şah İsmâil-i Safevî gaillesinden önce II. Bayezid'e, sonra Yavuz Sultan Selim'e sığınan, Kürt asıllı İdris-i Bitlisî'nin, hanımı Zeyneb Hâtun ile birlikte, bugünkü İdris Köşkü

²⁵ Abdülbâki GÖLPINARLI. Mevlâ na'dan sonra Mevlevîlik, İst. 1953, s.252,339-340.

Caddesi boyunca ve yakın sokaklar üzerinde epey hayır binaları inşa ettirdiği bilinir. Evliyâ Çelebi ünlü Seyyahat-nâmesinde bu hususta şunları söylüyor:²⁶ Çelebi'nin buradaki yanlışlarına aşağıda ayrıca değinilecektir.

"Bânisi Bayramîye tarîki şeyhlerinden Şeyh İdris nâm azîzdir. Güzel bir tekye inşâ etmiştir ki, yârân-ı tarîkat ve der-vişân anda cem'olub safâ ederlerdi. Lâkin Sultan (I.) Mustafa Hân'ın cülûsunda bu şeyhi mülhiddir (dinsiz) diye ithâm ederek tekye ve evkafını harâb ü yebâb ettiler. Hâlâ birkaç güzel çınar ağaçları, çemenzâr sofaları, namazgâh seddi, çeşme-i zülâli,havz-ı azîmi (= büyük havuz) durur. İdris Köşkü derler güzel bir teferrüc-gâhdir."

Çelebi burada, daha önce Akkoyunlu Sultanlarının muvakkî'i (= Tuğra çeken) olup sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek Sultan II. Bayezid'e Farsça (Heşt-Behişt) adında bir Osmanlı Tarihi sunan meşhur İdris-i Bitlisî (vef. H. 927- M.1520-21) ile ikinci devre Melâmileri olan Bayrâmî Melâmileri veya Hamzavîlerin, Bosnavî Hamza Bâlî'den sonraki lideri Bursalı Hasan-ı Kabâdûz'u takiben gelen İdris-i Muhtefî'yi (Gizli İdris) karıştırmaktadır. Sultan I. Mustafa'nın ilk cülûsu (=tahta çıkması) 23 Zilkaade 1026 (M.1617) ve ikinci cülûsu da 8 Receb 1031'de (M.1622) vukû bulmuştur. Bütün ikinci devre Melâmileri gibi şiddetli takibat altında bulunan Tırhalalı Hacı Ali Bey²⁷ veya diğer adı ile İmam Aliyyü'r-Rûmî, İdris-i Muhtefî olduğunu eceli ile vefat edene kadar hemen herkesten gizlemeyi başarmıştı. Kabri, Kasımpaşa'da Tersâne arkasından Kulaksız'a çıkan yokuşun başlangıcında,sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. (vef. H. 1024 Rebiülevvelî, M. 1615).

Evliyâ'dan alınan pasajdaki "tekye-

tekke", onda çoğu zaman rastlandığı gibi, esas itibariyle bir gezinti yeri veya mesire (= piknik yeri) olan bir "tefer- rüc-gâh" dir.

Bu İdrislerin karıştırılması sorunu, I. Sultan Mustafa devrinde İdris-i Bitlisî'nin vakıflarının zaptedilmesine, IV. Sultan Murad zamanında da bazı tesislerin yıktırılmasına neden olmuştur.²⁸

IV. Sultan Murad'ın İmrahoru (Mîr-i Âhûr) Ali Ağa herhalde tam bu sırada İdris-i Bitlisî ailesinin yaptırdığı Sıbyan Mektebi'nin vakfını üstüne geçirmiş ve bundan sonra bu mektep Mîr-i Âhûr (= Padişahın atlarını ve arabalarını yöneten baş görevli) Ali Ağa'nın ismine bağlanmıştır. 1976 yılı içerisindeki ziyâretlerimiz sırasında mektep İl Özel İdare-si tarafından kiraya verilmiş; ev olarak kullanılıyordu. Kesme taştan yapılmış bulunan binâ, fevkaanî (=yerden yüksek) biçimde olup, kemerli kapısı üzerinde kitâbesi yoktur. Kemerli kapıdan avlusuna geçilir. İç kapıdan girince de bir merdivenle üst kattaki bölüme çıkılabilir. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunundan sonra , ancak 1928 yılındaki harf inkılâbından önce düzenlendiği tahmin edilen bir "Mekâtib-i Vakfiye Cedveli" ni merhûm çalışma arkadaşımız Kemal Elker, istinsâh edip getirmişti.²⁹

Bu cetvelde, bahis konusu mektebimiz, "Attan Düşen Ali Ağa Mektebi: Eyüb'de, Gümüşsuyunda. Harap. Duvarları mevcut." şeklinde gösterilmektedir. Demek ki bu arada mektep bir onarım daha geçirmiştir.

Bir İmrahorun attan düşmesi hayli garip bir olaydır. Herhalde bunun için, halk ağzında mektebin adı "Attan düşen -ve ölen- Ali Ağa Mektebi" olarak kalmıştır.

1976 yılında ev olarak kullanılan mektebin (Kapı No. 18/1) bahçesinde-

²⁶ Evliya Çelebi, Seyyahat-nâme, İst. 1314 (M.1896-1897). C. I, s.399-400. "İdris Köşkü Mesîresi" maddesi. (Basım tarihidir; Evliya Çelebi bilindiği gibi 17. yy. da yaşamıştır.)

²⁷ Abdülbâki GÖLPINARLI, Melâmilik ve Melâmiler, Tıpkı Basım, İstanbul 1992, s.123-128.

²⁸ M. Mes'ud KOMAN, Eyüp Sultan -Loti Kahvesi Çevresi, İst. 1966, s.11.

²⁹ Karş. Turgut KUT, İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika, İstanbul Armağanı III, İst. BŞ. Bel. y., İst. 1997,s.347-374.

Resim36: İskender De-de'nin taşı yanındaki yeni tabela

ki, Ali Ağa ve yakınlarının mezar taşlarını incelemiştik. Bunlar özenle süslenmiş taşlardı ve bir sofa oluşturuyorlardı.

Ali Ağa'nın merkadinde önü kitabeli, biri baş öbürü ayak taşı olmak üzere çift büyük taş vardı.

"Mirâhûr-ı evvel iken

atından düşüp vefât eden merhûm Ali Ağa'nın rûhiyçün Fâtiha okuyanların âhiri ve âkibetleri hayrola. Fi şehri 25 Zilhicce 1035" (M.1626) (Resim: 37).

Bu kabirler bugün de bakımlı ve temiz tutulmaktadır. Sıbyan Mektebi ihyâ edilerek küçük bir mescide çevrilmiş, mihrap nişi olmadığı için, Kâbe istikameti üzerinde cübbe asılı bir ahşap direk ile belirlenmiştir. Fevkaanî kısım ise kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır.

10- Rayetkeşan Kalfa Çeşmesi: (Bkz. Resim No.: 22 ; tam yeri için bkz. Resim No.: 3, Kaba Kroki ,Çeşme - RK işaretli.)

İ. Hakkı Konyalı'nın notlarına göre Zeyneb Hâtun tarafından yaptırıldığı

ileri sürülen öbür adı ile Çınarlı Çeşme'ye gelince³⁰. İbrahim Hilmi Tanışık bu çeşmenin vaktiyle İdris-i Bitlisî'nin himmetiyle günışığına çıktığını³¹ söylüyor.

Aile aynı aile olduğu için, bu ayırım bizce fazla önemi olmayan bir husus gibi görünmektedir. 1976 yılında battal ve kitâbesiz durumda olan bu çeşme, 1985 senesinde Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (T.A.Ç.) tarafından onartılmış ve yeni yazılı bir kitâbe konulmuştur: " 16. yy.'da İdris-i Bitlisî'nin yaptırdığı bu çeşme, Abdülaziz câriyelerinden Rayetkeşan Kalfa tarafından H. 1275 (M.1858-1859)'de yeniden inşa ettirilmiştir. T.A.Ç. Vakfı tarafından 1985'de onarılmıştır."

Suyu akmayan bu çeşme yine de temiz ve bakımlı durumdadır. Çatısı, dört yönlü kırma tavanlı ve ahşaptır. Son onarım çalışmaları sırasında çeşmenin arka yüzü açığa çıkarılmış olup yine arkada bir lâhit bulunmuştur.

Resim37: Attan Düşen Ali Ağa ve yakınlarının aile sofası

11- İdris-i Bitlisî'nin Taşı: (Bkz. Resim No. 10 ve 11; ayrıca Resim No. 3 Kaba Kroki, en kuzeydeki kabri.) Daha önce belirtilen, Hadikatü'l-Cevâmî'nin Zeyneb Hâtûn Mescidi maddesinde, İdris-i Bitlisî'nin defnedildiği yer hakkında şu kısa not vardır: *"Mumâileyh İdris Efen-*

³⁰ İ. Hakkı KONYALI, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İst. 1950, s.65.

³¹ İ. Hilmi TANIŞIK, *İstanbul Çeşmeleri I*, İst. 1943, s.272-275.

di, hâlâ İdris Köşkü denmekle ma'rûf nâm mahalde binâ-gerdeleri olan çeşme-i âb-ı lezîze karîb, Bülbülderesi tarafında bir sed üzerinde medfûndur."

II. Bayezid ve Yavuz Selim devirlerinin gözde müellif, münşî, şâir, hattat ve siyaset adamı İdris-i Bitlisî, Yavuz'un vefâtından sonra Kanûnî'ye de şark seferi hususunda tavsiyelerde bulunup kısa zaman içinde hayata vedâ etmiştir (H. 927; M.1520-1521.) Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde ³², "... İstanbul'a avdetinden sonra ekser zamânını te'lîf-i âsâr'a hasreyleyüb H. 927 (M.1520-1521) târihinde irtihâl ederek Eyüb Sultan'da el-yevm nâm-ı fâzılânelerine mûzaf olan İdris Köşkü ve Çeşmesi denilen mahalde zevcesi Zeyneb Hâtun'un binâ-gerdesi bulunan mescid-i şerîf hazîresine defnedildi..."

Bu iki ifadeden, Hadîka'nın "*Bülbülderesi tarafında bir sed üzerinde...*" şeklinde yaptığı tesbit, gerçek arazi çizgilerine daha yakındır. (Karş. Resim: 3, Kaba Kroki, Kerim Ağa Sokağı ve az kuzeyinde İdris-i Bitlisî'nin taşı.) Görüleceği üzere, mescidin eskiden var olan hazîresi, şâhideye o kadar da yakın değildir.

İdris-i Bitlisî'nin mezar taşı 1976 yılında Câmî Sokağından bir sokak daha ileride (Kerim Ağa Sokağı), İsmâil Özeller'e ait 4 numaralı evin bahçesinde, aşağıya doğru (Gümüşsuyuna doğru) alçalan bir meyil üzerinde, bir beton platforma bitleştirilmiş vaziyette çiçekler arasında durmakta idi. Adı geçen İsmâil Özeller, 1940 yılının Kasım ayında köyden geldiğini, bâzı zorluklar yüzünden, eve dışarıdan bakış yönüne göre yarım metre kadar sağda iken taşın sola doğru kaydırılmış olduğunu bizlere anlatmıştı.

Dr. Sırrı Akıncı da ³³ bu taşta çok ya-

kın bir evde oturduğundan, onun korunması ve bakımı ile ilgili anılarından söz açmaktadır.

İdris-i Bitlisî'ye ait görülerek çevrenin büyük hürmetini –bir yatır gibi– kazanan bu taşın, bir de aynı büyüklükte ayak şâhidesi vardır.

Taş, târihsiz olup, gerek yazı karakteri ve genel görünüş itibâriyle hiç 16.ncı yy. taşlarına benzememektedir. Muhdes (= sonradan yapılmış) olduğu kanısındayız. "*Kutbü'l-ârifîn merhum ve mağfurleh İdris Efendi rûhiyçün el-Fâtiha*" İdris-i Bitlisî'nin oğlu Defterdar Ebu'l- Fazl Mehmed Efendi de, Mimar Koca Sinan'a , Tophane'den Cihangir'e çıkan yokuş (Defterdar-İtalyan Yokuşu) üzerinde, tamamen yıkılmışken yakınlarda ihyâ edilen Defterdar Câmîini yaptırmıştı. Hemen-hemen tüm kaynaklarımızda değerli bir ilim adamı olan Mehmed Efendi'nin H.971 (M.1563-1564) de vefat ederek câmîinin hazîresine defnedildiği kaydı vardır. Bu şâhidenin ve diğer taşların, Defterdar Câmîi yıkılınca aşağıda Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Câmîine taşındığı bilinir. İbrahim Hakkı Konyalı ³⁴, değerli araştırmacı Fâiz Demiroğlu'nun Başbakanlık Arşivindeki 25 numaralı Mühimme Defterinde bulunduğu , 4 Rebiülâhır 982 (M.1574) târihli bir hükme dayanarak, Defterdar Mehmed Efendinin Hac yolunda öldüğünü, İstanbul'daki mezar taşının Tanrının rahmetini dilemek maksadı ile dikilmiş bir "Makam Şâhidesi" olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Sözlerimizi –lütfen hiç kimse alınmasın- Osmanlı devrinden kalan manzum birkaç sözle bitirmek istiyoruz, "*Bağda meyler içilir, nâleler eyler ney'ler Gül'e gûş ettiremez yok yere bülbül inler Varak-ı mihr ü vefâ'yı kim okur kim dinler.*"

³² Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri , İst. 1342, C.III,s.6-8.

³³ Dr. Sırrı AKINCI, "Dört Mezar Taşı Dört Hikâye", Hayat Târih Mecmuası, İst. Kasım 1969, S.10,s.55.

³⁴ İ.Hakkı KONYALI, a.g.e., s.65-66.